

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

LENKA PĚNTÁKOVÁ

III. ročník – kombinované studium

Obor: vychovatelství

VLIV VÝCHOVY NA SOUROZENECKÉ VZTAHY

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Linda Švrčinová

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu.

V Olomouci dne 1.4.2011

Podpis

Děkuji Mgr. Lindě Švrčinové za odborné vedení a věcné připomínky k mé bakalářské práci.

Obsah

Úvod	6
I Teoretická část.....	8
1 Výchova	9
1.1 Výchova v rodině	10
1.2 Výchovné styly.....	11
2 Rodina	14
2.1 Typy rodiny.....	15
2.2 Funkce rodiny.....	17
2.3 Význam rodiny pro dítě	18
3 Dítě v rodině.....	20
3.1 Sourozenci a jejich vzájemné vztahy.....	21
3.2 Sourozenecké konstelace	23
3.2.1 Jedináček v rodině.....	24
3.2.2 Nejstarší dítě	26
3.2.3 Druhorození	27
4 Výchovná působení dle pořadí narození	29
4.1 Výchovná doporučení u jedináčků	29
4.2 Výchovná doporučení u prvorozených.....	30
4.3 Výchovná doporučení u druhorozených, prostředních a nejmladších.....	31
5 Sourozenecký boj, žárlivost a rivalita	32
5.1 Žárlivost a prvorození.....	34
5.2 Žárlivost a druhorození, prostřední a nejmladší děti	35
5.3 Pohlaví sourozenců.....	35
5.4 Věkový rozdíl mezi sourozenci.....	36
5.4.1 Dvojčata.....	37
5.5 Postižené dítě	37

6 Návrhy na řešení sourozeneckých sporů.....	39
II Empirická část	41
7 Empirické šetření.....	42
7.1 Cíle výzkumného šetření	42
7.2 Metodika šetření.....	42
7.3 Charakteristika výzkumného souboru	43
8 Zpracování a analýza výsledků dotazníkového šetření	44
9 Shrnutí empirické části práce.....	52
Závěr	54
Seznam použité literatury.....	56
Seznam příloh	58

Úvod

Název mé bakalářské práce nevypovídá pouze o stěžejním problému, jemuž se chci v průběhu psaní věnovat, ale je také hlavním cílem mého zkoumání. Ráda bych touto prací objasnila do jaké míry má výchova rodičů vliv na utváření pozitivních či negativních sourozeneckých vztahů, ať stávajících nebo budoucích. Problematika sourozeneckých vztahů, jejich případných problémů a nalézání řešení v teoretické rovině je pro mě zajímavou a inspirující skutečností, jelikož jí mohu ve svém blízkém okolí nejen pozorovat, ale zároveň i uvést do praxe a to díky mým dcerám, které jsou hlavním důvodem mnou projeveného zájmu o toto téma. Krom toho, že mohu bezprostředně sledovat jejich vzájemnou spolupráci, souboje nebo slovní pře, vtahují mě jejich problémy i do mého dětství a to mě přinutilo si uvědomit, jak důležitou a zodpovědnou roli sehrávají rodiče při regulování a formování těchto vztahů. Nalézt za pomoci dostupné literatury teoretická východiska napomáhající rodičům a vychovatelům v praxi udržet sdílné a přátelské vztahy mezi sourozenci je dalším cílem mého zkoumání. Krom toho bych se ráda pokusila podpořit platnost této teoretické části.

Doba mých rodičů se vyznačovala početnějším zastoupením dětí v rodině, nebylo až tak neobvyklé zaznamenat v jedné rodině sedm a více dětí. V takové vícečetné sourozenecké skupině vyrůstal i můj otec a díky tomu mohu částečně posoudit výhody a nevýhody tak velkého primárního společenství, ve kterém se dítě od narození učí žít a stává se jeho neoddelitelnou součástí. Vznikající sourozenecké vazby a jejich dopad na naši osobnost významně ovlivňují náš následný proces začlenění do společnosti a vytváření budoucích vztahů, jež jsou nedílnou součástí našeho života. Když jsem uvedla výhody a nevýhody, mínila jsem tím například získávání pozornosti a uznání ze strany rodičů, po kterém každé dítě touží a většinou se toho snaží docílit za každou cenu, bez ohledu na počet dětí v rodině. I když v tradiční rodině ženy zůstávaly v domácnosti a relativně měly prostor na výchovu dětí, uspokojit individuální potřeby všech stejnou měrou nebylo samozřejmě z mnoha důvodů pro rodiče reálné. Naopak role rodiče byla postupně delegována na starší sourozence, kteří mnohdy nebyli dostatečně zralí zhostit se výchovy svých mladších sourozenců s takovou láskou a zodpovědností, aniž by to nepoznamenalo jejich osobnost a vzájemné vztahy. Výhodou prvorozených byla možnost solidního vzdělání, převážně za předpokladu, že

se rodina uskromní a to samozřejmě u ostatních dětí vyvolávalo pocity nespravedlnosti, které se časem rozvinuly ve velkou závist a možná i nenávist vůči privilegovanému sourozenci. Ovšem na nejmladších dětech tzv. benjamíncích byly někdy ze strany starších sourozenců, zvláště mezi chlapci, praktikovány tvrdší výchovné metody, které paradoxně šikanovaného jedince natolik vyškolily, že byl dostatečně připraven na případné nástrahy společenského života.

Tato vyspělejší doba sebou přináší větší požadavky na rodiče i na děti a to se v samotném důsledku odráží na počtu dětí v rodinách. Dnes již není až tak zcela běžné a možná ani pro mnohé z ekonomických důvodů přípustné, vytvářet početnější nukleární rodiny. Jedno dítě v rodině však není zcela optimálním řešením jak pro dítě, tak pro rodiče. Jelikož rodiče jsou mnohdy nezdravě fixováni na dítě, a i když nejsou nuceni řešit sourozenecké konflikty a zároveň dítě se nemusí o rodiče či věci s nikým dělit, absence sourozence, ochuzuje jedináčka o možnost přípravy na složitý proces začleňování a žití v kolektivu. Mít dvě děti je možná taková ideální představa pro mnohé z nás, a proto je dobré vědět jak postupovat při jejich výchově, abychom byli schopni předcházet, zmírnit či v neposlední řadě řešit jejich mnohdy zbytečné spory.

Svou práci jsem rozdělila na část teoretickou a empirickou. V empirické části se chci věnovat zkoumání vlivů výchovy na sourozenecké vztahy prostřednictvím dotazníkové metody, díky které bych ráda potvrdila či vyvrátila stanovené předpoklady a výsledek šetření použila na podpoření teoretických východisek, případně sloužících jako příručka pro rodiče, kteří mají zájem na vytvoření pozitivních vztahů svých dětí.

I Teoretická část

1 Výchova

Výchovné formování osobnosti je všestranně zaměřeno na harmonický rozvoj tělesný a duševní, při kterém se rozvíjí také složky pracovní, estetické, etické a rozumové. Záměrem adaptačního procesu výchovy je jeho orientace na potřeby současnosti. U jedince vytváříme takové vědomosti, dovednosti a návyky, které mu zajistí adekvátní přizpůsobení okolnostem. Anticipace má ve výchově také důležité zastoupení, protože umožňuje jedinci dostatečnou přípravu vědomostních, myšlenkových a komunikačních kvalit, důležitých pro jeho budoucí orientaci ve společnosti. Lidská bytost je v permanentním výchovném procesu formována celoživotně, od svého narození až do smrti.

„Výchova je záměrné, cílevědomé, organizované a plánovité působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti člověka a má adaptační, anticipační a permanentní charakter. Výchova je specificky lidská činnost.“ (Grecmanová a kol., 2006, s. 22)

Na to jak vytvořit citově stabilní prostředí pro dítě, není jednotný recept a nestačí jen předávat a projevovat lásku a náklonnost pouze dítěti, ale také druhým lidem a tak formou nápodoby dítě k tomu záměrně vést. Například učíme děti prožívat radost z radosti druhých, takových příležitostí je v každodenním životě dostatek a nemusíme čekat na význačné příležitosti. Citová výchova není pouhé rozmazlování, ale také naučit se vcítit do potřeb druhých a obětovat své zájmy, tak, aby i nám poskytnutá pomoc přinášela určitou satisfakci.

Často používaným výchovným prostředkem jsou tresty v několika podobách. Z psychologického hlediska není trestem samotný akt trestání, zachycený navenek, ale především to, co se v samotném důsledku odráží v nitru dítěte, pocity tísnivé, zahanbující, ponižující, se kterými si dítě mnohdy nedokáže bez odborné pomoci samo poradit. V případě odměn je tomu podobně. Odměnou nemusí být vždy jen to, co dospělý jako odměnu uznává, ale je to opět pozitivní prožitek, přinášející dítěti uspokojení, například z dobře vykonané práce, která byla kladně ohodnocena osobou, na které dítěti záleží. Nejdůležitější v tomto výchovném působení je osoba, která tyto odměny a tresty uděluje. Aby měl trest výchovný účinek, je nutné umožnit dítěti prožít pocit viny a to se děje za předpokladu, že dítě s vychovatelem navázalo takový intimní vztah, na kterém dítěti záleží. (Matějček, 1989)

1.1 Výchova v rodině

Rodina jako instituce zastává hlavní roli ve výchovném působení již od prenatálního období. Rodiče se podílí na citovém, mravním a intelektuálním rozvoji osobnosti dítěte. Nejdůležitější pro každého jedince je cítit náklonnost, lásku a dostatečné přijetí ze strany všech členů rodiny. Klíčovou úlohu ve vytvoření citové stability zajišťuje již od samotného početí přijetí dítěte matkou. „*Dítě přijímá za matku tu osobu, která se k němu mateřsky chová a nikoliv jen tu, která je porodila*“ (Matějček, 1982, s. 3). Výchova probíhá v mnoha směrech, nejen ze strany vychovatele směrem k vychovávanému jedinci, ale také směrem opačným. Proto je na místě akceptovat a respektovat individuální zvláštnosti dětské osobnosti, která může formovat a vnášet nové pohledy do výchovného procesu v rodině. Soužití s dítětem přináší rodičům mnohé starosti, avšak potomek jim jejich péči vrací v podobě prokazování náležité úcty a lásky, za předpokladu, že je rodinné prostředí náležitě citově vyvážené. (Grecmanová a kol., 2003)

Matějček (1989) uvádí, jako jeden z podstatných společných ukazatelů v různých kulturách důležitost míry vřelého rodičovského přijetí, která se později významně odráží v osobnosti jedince a jeho charakteru. Pokud matky zaujmou postoj spíše pečovatelský a ochranný, je to pro dítě dobrý příslib do budoucna. Vyrostle z něj jedinec se zdravým sebevědomím, s dostatečnou empatií, optimistickým náhledem na svět a schopností umět se orientovat ve společnosti. Naopak, pokud je dítě vychovávané ve stylu spartánské výchovy a matka zaujímá nevšímavý postoj, kdy dítě je pro ni spíše přítěží, je to pro další rozvoj charakteru a osobnosti daného individua špatná prognóza. Poškozená osobnost s nevyváženým citovým základem je společensky méně přizpůsobivá a nedokáže akceptovat a vnímat potřeby druhých.

„*Rodičovská výchova není časově omezena jen na několik let společného života*“ (Matějček, 1989, s. 198). Aplikovaný výchovný styl odrážející kvalitu prožitého dětství poznamená nejednu generaci. Jaké hodnoty byly ve výchově v rodině dětem předávány, se většinou odrazí až v příští generaci a my jako rodiče je můžeme pozorovat z pozice prarodičů až na svých vnoučatech. (Matějček, 1989)

1.2 Výchovné styly

Rodinná výchova je tvořena dvěma základními složkami, které jsou vymezeny jako velikost projevených citů směrem k dítěti a zvolený kontrolní systém. Kombinací těchto dvou složek dostaneme výchovné styly.

Průcha a kol. (1995, s. 259) vymezují výchovný styl jako „*Souhrn záměrných a spontánních způsobů chování vychovatele k vychovávanému.*“ Nejčastěji uváděné výchovné styly jsou autoritativní, liberální, demokratický, ovšem někteří autoři využívají pro tyto výchovné styly, jiné označení. Pro klasifikaci nevhodných nebo škodlivých výchovných stylů jsou vymezeny pojmy jako: výchova rozmazlující, zavrhujeící, nadměrně ochraňující, perfekcionistická, nedůsledná, zanedbávající, týrající nebo zneužívající dítě a další.

Grecmanová a kol. (2003) uvádí tři základní výchovné přístupy, které korespondují s nejčastěji uváděnými výchovnými styly.

Autoritativní – tyto přístupy poškozují citové vazby a brzdí vývoj osobnosti. Vyvolávají pocity strachu, bezradnosti, narušují sebehodnocení a navozují stavy agrese. Dítě vyrůstající v takovém prostředí, je méně průbojné, ustrašené, depresivní, ale také hysterické, vznětlivé. Rodiče užívají při výchově nepřiměřených metod a dítě není rodiči přijímáno takové, jaké je.

Liberální – rodiče jsou schopni vnímat a zajišťovat potřeby a zájmy dítěte, ale jejich nároky nejsou vůči dítěti dostačující. Jejich lhostejný přístup vytváří dětem prostředí bez nastavených mantinelů, což u dětí následně vytváří nízkou míru tolerance vůči okolí. Děti si rodičů časem přestanou vážit a rodiče jsou nakonec dětmi ovládáni. V samotném důsledku mají děti problémy s přijetím a naplňováním společenských pravidel.

Zdravá rodinná výchova – v takové rodině je vytvořené demokratické prostředí s projevy akceptování a vzájemného pochopení. Dítě se nebojí vyjádřit svůj vlastní názor a dokáže přijímat dobře míněná doporučení či odmítnutí. Výsledkem takového pozitivního působení je zdravě sebevědomý, samostatný dospělý jedinec, který se dokáže přizpůsobovat společenským normám.

Třídění výchovných stylů podle Nakonečného (1997) vychází ze dvou již výše zmíněných výchovných zaměření.

Demokratická výchova – je ideální způsob výchovy vytvářející v dítěti vědomí příslušnosti k dané rodině, ale také povinností vyplívajících z nastavených pravidel, kde nechybí projevy lásky a zájmu o dítě, což vede k vytvoření vyrovnané a sebevědomé osobnosti.

Rejektivní výchova – zde se jedná spíše o výchovný styl poškozující dítě, doprovázený přísnými tresty, bez projevu lásky a náklonnosti. To vše vede k vytvoření labilní osobnosti, která se může navenek projevovat agresivně a nepřátelsky. Taková osoba hledá útočiště v pochybných skupinách.

Liberalistická výchova – tady se prolínají dva protichůdné postoje, které v samotném důsledku narušují psychický vývoj dítěte. Buď rodiče zahrnují dítě přehnanou péčí a nadměrnou nekritickou zbožností, nebo zaujímají postoj naprosté lhostejnosti. U dítěte nepřijatého rodiči i zhýčkaného se později projevuje zvýšená přecitlivělost a ztráta identity.

Zdravá výchova dětí je vždy determinovaná demokratickými principy, jež učí děti spolupodílet se na rozhodování. Dítě nejlépe pozná svou hodnotu, pokud se naučí předvídat možné situace a přizpůsobovat jim své chování. Čím více prožitých zkušeností dítě získá, je větší pravděpodobnost, že bude schopno vnímat události realističtěji a reagovat příznivě na nově vznikající situace. To vše se projevuje v pozitivním utváření mezilidských vztahů.

Jedinci mohou být vychováváni také metodou nezasahující nebo metodou autokratickou, což může navozovat pocity společenské nesounáležitosti, nebo naopak přehnaného respektu z autorit. Takový člověk vyrůstá bez sebedůvěry a také bez důvěry v ostatní. Metoda autokratická nerespektuje jedince a v metodě nezasahující postrádá vychovatel smysl pro pořádek, který je důležitý pro sebedůvěru a schopnost umět se rozhodnout. (Dreikurová – Fergusonová, 1993)

Výchova v rodinách může být řízena mnoha způsoby. Čáp (1993) uvádí čtyři, které mohou být uplatňovány v rámci rodinné výchovy.

Silné řízení v rodině – rodiče nedůvěřují dítěti, požadují podávání maximálních výkonů bez ohledu na respektování potřeb a schopností dítěte. Což se dále projevuje přehnanou kontrolou a neadekvátními tresty při neplnění požadavků. Dítě je pak celkově bázlivé, a zakřiknuté, nesamostatné.

Slabé řízení v rodině – je to opak silného řízení, kde chybí požadavky na dítě nebo jsou nízké a také se objevuje absence odpovídající kontroly.

Rozporné (ambivalentní) řízení v rodině – střídají se zde znaky silného a zároveň slabého řízení, které se mohou projevovat dvěma níže uvedenými způsoby.

- Rozpor v řízení u téhož rodiče, kdy je dítěti ponechána v určitých věcech naprostá volnost, rodič neprojevuje zájem o výchovu. A pokud začne projevovat zájem, ubírá se výchova ke křiku, rozkazům a případně fyzickému trestu.
- Rozpor v řízení mezi otcem a matkou, kde každý z rodičů používá jiný výchovný styl.

Střední řízení v rodině – dítěti je ponechána možnost rozhodování v rámci nastavených hranic. Dítě se stává rovnoprávným členem rodiny a považuje za samozřejmé plnění povinností vycházejících z požadavků rodičů.

V minulosti byl výchovný přístup rodičů podstatně odlišný od dnešního a to ve všech oblastech důležitých pro rozvoj jedince. V současné době se výchova více komplikuje, rodiče jsou stále zmatenější, jak vlastně mají děti vychovávat a jejich rozpaky jsou zvětšovány přílivem dobře míněných rad, ale ne vždy jednotných. Současná demokratická výchova je v mnoha publikacích nejvíce preferovaná, ale pro rodiče je problematičtější a vyžaduje pružnější přístup, než výchova autoritativní. (Langmeier, 1983)

2 Rodina

„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emociální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ Kramer (in Sobotková, 2001, s. 22).

Pojem rodina najdeme v literatuře v mnoha podobách, záleží na tom, zda jde o rodinu malou nebo velkou, sestávající z více generací. Tato instituce je důležitá pro udržení lidské civilizace na této planetě. Život v rodině se podřizuje individuálně nastaveným pravidlům, která mají tuto jednotku udržovat funkční a schopnou interakce s okolním světem. Zkušenosti přicházející z okolí mohou měnit postoje jednotlivých členů rodiny vůči společnosti. Základní funkční jednotka rodiny je tvořena rodiči (matka, otec) a dítětem. Důležitým prvkem, který zasahuje do nukleární rodiny, jsou její příbuzní, babičky, tety, bratřenci, sestřenice a jiní.

Prvopočátek rodinného společenství se historicky datuje od období přechodu primitivního zemědělství k pastevectví. Středověká rodina fungovala na zcela jiných principech. Veškerá činnost rodiny byla podřízena udržení majetku, popřípadě jeho rozšíření. Hospodářské zvířectvo bylo mnohdy více ceněno, než zdraví a život dětí. Rodiny žily ve větších příbuzenských skupinách. Události v rodině byly neustále kontrolovány okolím. Kulturní život byl omezen především na církevní události a vesnické slavnosti. Děti si byly zadávány bez ohledu na citové vazby, což sebou neslo nedostatek citových projevů v rodinách. Období přelomu 18. století, kdy se začínají projevovat první známky tzv. sexuální revoluce, je charakterizováno změnami ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Do popředí se dostává zájem o dítě, postupně se rozvíjí mateřská láska a rodina nabývá jiného, pro rozvoj dítěte, spíše pozitivního významu. Přelom šedesátých a sedmdesátých let 20. století sebou přináší druhou sexuální revoluci, odstraňující zábrany v sexuálním styku, zvýšenou promiskuitu a porodnost nemanželských dětí. Tato skutečnost měla negativní dopad na dítě, rodinu a v samotném důsledku také na společnost. Paradoxně až výskytem choroby AIDS se

mění sexuální morálka přinášející do rodinného života stabilitu a soudržnost. (Grecmanová a kol., 2003)

Jednou z hlavních věcí, jež rodina dává, je uspokojení touhy po vřelé odezvě. Každá bytost a především dítě, chce být oceněné, pochopené, milované a toto uspokojení chce přijímat zejména od svých rodičů. Projevená rodičovská náklonnost pomáhá dítěti překonávat mnohé těžkosti, povzbuzovat ho a vytvářet pozitivní citové pouto, které nemůže být ničím nahrazeno. V rodině je dítěti předkládán jakýsi předobraz různých vzorců chování, důležitý pro jeho budoucí uplatnění v mezilidských vztazích. Rodiče také představují pro dítě určitý symbol autority, které jsou nuceni se podřizovat, aby si zvykaly na určitou míru sebeomezení a sebeovládání, důležitou v procesu socializace. (Vančurová - Fragnerová, 1966)

Pedagogický slovník označuje rodinu jako nejstarší společenskou instituci, jež zastává různé společensky významné funkce. Utváří vztahy v rodině, hodnotový a postojový systém. Každá rodina si vytváří svůj specifický životní styl. Nejfrekventovaněji užívaným modelem rodiny je tzv. nukleární rodina, tvořena oběma rodiči a dětmi. Společnost vyčlenila více rodinných typů obsahujících rodinu vlastní a úplnou, dále rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. Současný trend vidí rodinu jako společenství, žijící ve vlastním vymezeném prostoru (domově), přinášející členům rodiny pocit uspokojení, bezpečí a jistoty. (Průcha a kol., 1995)

2.1 Typy rodiny

Rodiny lze klasifikovat na základě poměrně velkého výčtu kritérií, jakými jsou například: velikost rodiny, funkce rodiny, rozložení moci v rodině, úroveň intimity, životního stylu. „*Typologie rodin slouží k utřídění nepřehledné a proměnlivé oblasti, jakou představují rodiny; slouží ponejvíce k didaktickým účelům. Celá složitost problematiky je v typologiích rodin značně redukována, ale toto zjednodušení je záměrné a přispívá k lepšímu pochopení a porozumění. Za jednotlivými typy rodin bychom vždy měli vidět neopakovatelnost, unikátnost každého rodinného systému. Mezi jednotlivými vyhraněnými typy rodin předpokládáme existenci řady nevyhraněných či přechodových a smíšených typů, takže většina rodin se v podstatě k „čistým“ typům nedá zařadit*“ (Sobotková, 2001, s. 51).

Pokud rodiče neplní své povinnosti vůči dětem a nevytváří prostředí vhodné pro rozvoj svého potomka, z důvodu vlastní nezralosti, neschopnosti vyrovnat se se složitými situacemi, spojené se správným fungováním rodiny, vzniká disharmonické prostředí. Máme čtyři základní typy rodin, které rozdělujeme z hlediska funkčnosti.

- *Funkční rodina* – zde je zajištěn zdravý vývoj dítěte a jeho prospěch.
- *Problémová rodina* – rodina není schopna řešit případné závažnější poruchy, jež ohrožují rodinný systém, vlastními silami, ale tyto poruchy rodinu neohrožují z hlediska její funkčnosti. Tyto potíže jsou kompenzovány dočasnou pomocí zvenčí.
- *Dysfunkční rodina* – v této rodině se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí, jež ohrožují rodinu a zvláště vývoj dítěte. Při zásahu zvenčí je důležitý citlivý přístup zasahujících orgánů ve správném odhadnutí míry podpory, kam až takovou rodinu podporovat, nebo již soustředit pomoc proti ní, v zájmu dítěte.
- *Afunkční rodina* – poruchy v této rodině již přesáhly hranici funkčnosti a jediným řešením, které může dítěti prospět, je odejmutí jedince do prostředí určeného státem. (Fischer, Škoda, 2009)

Problémů a poruch v současných rodinách je celá řada. V některých případech se rodina stává sama sobě zátěží a je narušeno její fungování, ale především je ohrožen vývoj dětí, který se může zhoršovat v níže uvedených problémově zatížených rodinách.

- *Nezralá rodina* – rodiči jsou lidé nevyzrálí a nezkušení, mnohdy nepříjemně zaskočení rodičovstvím. Jejich pocity vůči dítěti jsou smíšené, což může ohrožovat vývoj dítěte.
- *Přetížená rodina* – některé rodiny se mohou dočasně dostat do období narušujícího chodu rodiny z důvodu přetíženosti rodičů majících nízkou frustrační toleranci vůči zátěži. Podléhají pocitům bezradnosti, zoufalství, jež někdy vedou k naprosté vyčerpanosti.
- *Ambiciózní rodina* – hlavním problémem je upřednostňování osobních i pracovních potřeb rodičů na úkor svého dítěte.
- *Perfekcionistická rodina* – dítě se pod stálým tlakem rodičů, vyžadujících permanentní dosahování výborných výsledků, dostává do neustálé zátěže, která vede k vyčerpanosti a úzkosti, že neobstojí.

- *Autoritářská rodina* – rodiče dítěti nedávají dostatečný prostor k samostatnému rozhodování a vztahy k němu se vyznačují ustavičným přikazováním a zakazováním, aniž je přihlíženo k potřebám dítěte.
- *Proteccionistická rodina* – výchovné metody užívané v této rodině poškozují zdravý vývoj osobnosti dítěte, jelikož se rodiče snaží téměř vždy podřizovat potřebám dítěte.
- *Rodina nadměrně liberální a improvizující* – dítě trpí přemírou volnosti, kterou neumí prospěšně využívat a dítě tak podléhá neblahým a nebezpečným sklonům: lenosti, asociálnímu sdružování a dalším. Způsob výchovy se vyznačuje přecházením z autoritářského výchovného stylu do liberálního.
- *Odkládající rodina* – projevují se zde tendence svěřovat dítě někomu jinému, vždy když se naskytne příležitost a tím je narušeno citové zrání dítěte.
- *Disociovaná rodina* – rodina má narušeny vnější nebo vnitřní vztahy, což se odrazí v komunikaci s okolím a narušením důvěry v rodině. To vše pak vede k izolovanosti členů rodiny a citovému strádání. (Helus, 2007)

2.2 Funkce rodiny

Funkce rodiny jsou ovlivnitelné hospodářskou, politickou situací, kulturou. Nejen životní styl, ale i sociální vztahy a podmínky rodinné struktury slouží k jejich naplnění. Na základě životních podmínek dnešní společnosti plní rodina čtyři základní funkce. (Grecmanová, 2003)

- Biologicko-erotickou,
- Ekonomicko-zabezpečovací,
- Emocionální,
- Výchovnou.

Biologicko-erotická (reprodukční) funkce – její hlavní úlohou je zajišťování reprodukce. Vytváří podmínky pro zdravý biologický rozvoj dospělých, především dětí. Umožňuje manželům učinit svobodné rozhodnutí v otázce počtu dětí a jejich časového odstupu.

Ekonomicko-zabezpečovací funkce – ze strany rodiny je hlavním úkolem zabezpečování hmotných podmínek zajišťujících základní potřeby a životní jistoty členům rodiny. Rodiče plně odpovídají za materiální zajištění potomků. Tato funkce je ze strany státu do jisté míry podporována formou sociálních příspěvků, rodinných přídatků, daňovými úlevami a dalšími.

Emocionální funkce – nejdůležitější se jeví citové propojení rodiny mezi jednotlivými členy rodiny. Svou roli hraje vzájemná důvěra, tolerance a snaha o spolupráci, což umožňuje uspokojovat potřebu bezpečí a citové odezvy. Rodiče svým vystupováním a jednáním předurčují vnitřní hodnoty u dětí. Dynamika rodinných vztahů a řešení konfliktů v rámci rodiny umožňuje dítěti nalézat přirozená řešení, která jsou dále uplatnitelná ve společnosti.

Výchovná funkce – zajišťuje všestranné formování osobnosti, vycházející z individuálních potřeb členů rodiny a společenských zájmů. Má adaptační a anticipační charakter, na základě kterého se jedinec lépe začleňuje do společenského života.

Matějček (1989) poukazuje na ztrátu mnohých funkcí, které dříve udržovaly rodinu pohromadě. Vyzvedává však dvě základní funkce, které u současných rodin tvoří stabilitu a zároveň křehkou hranici rovnováhy. Tím má na mysli důležitost citového uspokojení u všech členů rodiny a patřičnou připravenost pro život ve společnosti, v níž se odráží kvalita primární socializace. Jde tedy o to, aby ve vývojovém období dítěte a potažmo v procesu dozrávání rodičů, došlo k uspokojivému sladění. Základy k rodičovství se začínají tvořit již v raném dětství.

2.3 Význam rodiny pro dítě

V rodině dítě získává zpravidla první životní zkušenosti. „*A často se potvrzuje, že právě to, co je na začátku, bývá nejvýznamnější. První láska, první krok, první slovo, první zklamání, první kniha, první dojem – to vše je přece mnohem důležitější, než pozdější lásky, další slova, další zklamání, knihy, dojmy*“ (Vančurová – Fragnerová,

1966, s. 11). Dítěti se v rodinném prostředí dostává, na základě vzájemné interakce, prvních zkušeností v soužití a přizpůsobování se ostatním osobám. Jedinec se učí vnímat potřeby ostatních, brát na zřetel práva členů rodiny a zohledňovat je, což vede k omezování jeho požadavků.

Rodinný život představuje sérii návyků, zvyků. Mnoho záležitostí se uskutečňuje v určitých rituálech, které jsou spojovány s formami vzájemného soužití. Každá rodina si vytváří svůj vzorec života, jímž se od ostatních vzájemně liší. Jsou prostředí s vyšším morálním kreditem, nebo naopak můžeme zaznamenat rodiny, kde jsou pravidelné hádky na denním pořádku. Děti postupně zachycují a vstřebávají jednotlivé vzorce chování. Lidé vyrůstající v uspokojivých poměrech přenášejí zpravidla nabytou a osvojenou zkušenost do svých nově vzniklých rodin, což se bohužel neděje jenom v pozitivním smyslu. Atmosféra rodiny, ač ji nevidíme, je velmi reálná záležitost a tvoří skutečný základ rodinného života. (Vančurová – Fragnerová, 1966)

Na cestě, během které dítě vyžívá, působí rodič jako jeho průvodce. Míra povzbuzování dětských schopností a dovedností je nejlepší způsob k jejich rozvíjení, zlepšování. Je důležité respektovat potřebu dětí patřit do rodiny, protože děti pocítují silnou potřebu do rodiny náležet, vědět, že jsou pro rodiče důležité. (Čapek, Čapková, 2010)

Velmi důležitý význam pro dítě představuje bezpečí domova. Zde je dítě chráněno před vším neznámým a nebezpečným, vycházejícím z vnějšího prostředí. Domov vytváří nejenom bezpečí, ale je také místem nových poznávání, radostných prožitků. Dále domov poskytuje dítěti společenskou pozici, kde se s ním počítá, kde je přijímáno a respektováno.

„Zde se utváří vědomí našeho „já“, naše společenské hodnoty. Zde ale vznikají také první pocity zahanbení, bolesti, odcizení, když nějak překročíme pravidla rodinného soužití a rozzlobíme nebo zklameme ty, které máme rádi. Zde se tedy vytváří „svědomí“, které nadále bude naším průvodcem na cestách života a které nás bude upozorňovat, co je dobré a co je zlé, i když už dávno a třeba definitivně překročíme práh svého domova.“ (Matějček, 1989, s. 176)

3 Dítě v rodině

Současná vyspělejší společnost přistupuje již k založení rodiny mnohem zodpovědněji. Rodiče se před tímto důležitým krokem zamýšlí nad několika hlavními faktory: ekonomickými, citovými, společensko morálními, společensko existenčními a svou dostatečnou zralostí. Stěžejním faktorem pro mladou rodinu se jeví jejich ekonomická stránka. Dnešní trend nepřináší obavy o hmotné strádání, ale přináší vnitřní rozpor o určení důležitosti hodnot doposud preferujících, které by příchodem dítěte byly omezeny. Nezanedbatelným faktorem je citová vyzrálost rodičů. Zákonitým pravidlem ve vztahu matky k dítěti je postoj matky k partnerovi, který když je pozitivní, tak se to odráží na dobrém vnímání dětských vlastností, které získalo po otci a naopak. Nebezpečná pro rodičovství se může jevit nezralost mladých lidí, pro něž by příchod dítěte byl známkou omezení a zajetí. Nejsou schopni ani ochotni podřídit své potřeby zájmům dítěte.

Již od poloviny tohoto století je jasné, že plod je ve spojení s matčinými tělesnými kontakty a s její psychikou, tudíž je dítě v jistém smyslu vychováváno již během těhotenství. Matka vnímá plod, který jeví známky života, jako dítě kompletní, k němuž si již vybudovala svůj konkrétní vztah. Nejen matka, ale také otec je schopen dávat najevo city své ženě a nenarozenému dítěti. Svým postojem tak napomáhá k úspěšnému průběhu a zvládnutí těhotenství. (Matějček, Dytrych, 1997)

Příchodem dítěte do rodinného prostředí se významně začíná měnit hodnotová orientace rodičů. Zažívají nejen pocity uspokojení a radosti, ale zároveň pocity, jež je naplňují obavami z případného selhání v náročné péči a výchově svého potomka. Tyto obavy jsou mnohdy na místě, jelikož dítě svým příchodem znamená neodvolatelný fakt, že rodiče již nemohou myslet pouze na sebe, ale cokoliv budou podnikat nebo plánovat, bude podřízeno i potřebám dítěte. I když skutečnost, že budou muset změnit některé své návyky je zřejmá, není však zapotřebí ve svém dosavadním životě vše převrátit a uzavřít se všemu, co jim dosud přinášelo potěšení. Soužitím s dítětem se rodiče vývojově posouvají dopředu a určité případné ztráty jsou vyváženy novými nenahraditelnými city k dítěti. (Matějček, 1989)

Pro rozvoj zdravého sebepojetí musí dítě zažívat pocit sounáležitosti, nejlépe již od novorozeneckého období, aby se naučilo a dokázalo orientovat ve zdravém sebehodnocení. Dítě, jakož tvor společenský, je schopno rozvíjet pocit své vlastní identity pouze v rámci života ve skupině. Pokud zažívá pocity důležitosti a vřelého přijetí ze strany rodiny, potom dále může být hodnotným přínosem pro své okolí. Dokáže lépe přijímat konfliktní situace a následně nalézat optimální řešení životních překážek. (Dreikurová – Fergusonová, 1993)

3. 1 Sourozenci a jejich vzájemné vztahy

Rodiny jsou vytvářeny mnoha subsystémy. Jedním z nich jsou i sourozenci. Děti se v něm učí vzájemné spolupráci a podpoře, vyjednávat a vytvářet kompromisy. To vše jsou dále schopny uplatňovat i později, v jiných sociálních situacích. Nepochybný je vliv na celkové rodinné fungování, který není jednosměrný, ale obousměrný. (Sobotková, 2001)

„Sourozenci jsou jedinci, kteří jsou nuceni trávit dlouhé hodiny jeden s druhým, často s velmi hmatatelnými omezeními prostoru i zájmu. Jeden druhého si za společníka ne zvolil, byl mu jaksí přidělen“ (Vančurová – Fragnerová, 1966, s. 36). Je důležité si uvědomit, že doba, kterou sourozenci tráví společnou činností, je delší, než čas strávený s rodiči a kamarády či společníky. Tento společný čas naplňují vzájemnou kooperací, hrou, poznáváním sebe navzájem. V raném období je styk mezi sourozenci intenzivnější, je obvyklé, že veškeré činnosti, jako například stolování, spaní, mytí probíhají společně. A také využívání společných prostor a věcí umocňují blízkost tohoto vztahu, který nemusí být vždy pro dítě akceptovatelný. Bohužel málokterý rodič vnímá souhru a spolupráci svých dětí, jelikož v tomto úseku v rodině panuje poklid, děti na sebe neupozorňují, mnohé se tím zkrslí a rodiče nejsou schopni ocenit tento projev vzájemné náklonnosti. Naopak, chvíle hádek a sporů jsou nápadné a tudíž rodiči vždy zaznamenané. Sourozenci mohou mít mezi sebou dobrý vztah i přes neustálé potyčky. Zvláště blížící se nebezpečí zvnějšku, či vzájemné odloučení na nějaký čas, často děti spojí a zapříčiní zapomenutí starých křivd.

Vzájemné působení sourozenců má pro život skutečně velký význam, protože napomáhá v procesu začleňování, respektování druhých a zároveň učí dítě přizpůsobování se požadavkům života. I když ve vztahu panuje vzájemná souhra, dochází občas k nevyhnutelnému soupeření. Také tahle skutečnost má směřovat k vědomí, že úcta k právům druhých, přichází mnohdy přes konflikt. Můžeme tedy říci, že soužití v sourozeneckém společenství, je účinnou školou pro život, ve kterém se jedinec naučí prosazovat a zároveň mírnit vlastní požadavky.

Dítě v sourozeneckém vztahu může zaujímat roli učitele, žáka a také pozorovatele. I když děti vyrůstají ve společném prostředí, se stejnými rodiči, jejich vývoj probíhá individuálně, v závislosti na věku, pohlaví, zájmech, temperamentu, schopnostech. Přesto v souvislosti s vlivem rodiny si mohou děti navzájem nastavovat „zrcadlo“. Při výchově se nevyhneme srovnávání dětí, které má na ně velký dopad v posuzování své osobnosti a mnohdy si ani neuvědomují, že skrze sourozence sledují samy sebe. V období, kdy se dítě snaží vytvářet mínění o své osobě na základě pozorování a porovnávání, je toto zrcadlení klíčové. (Vančurová – Fragnerová, 1966)

Sourozenectví významně napomáhá k přípravě na společenské soužití. Pozitivní vliv tohoto společenství se odráží v učení kooperace a utváření partnerství, založeného na důvěře. Jsou tu ovšem i vlivy negativní, které do tohoto svazku zasahují, ale v samotném důsledku je děti mohou v kolektivu zúročit. Mezi takové negativní vlivy řadíme různé konflikty a z nich plynoucí pocity agrese, žárlivosti, závisti, vzteku, ale vhodnými výchovnými zásahy se dítě naučí tyto stavy ovládat a usměrňovat. Do charakteru dítěte se tak promítají kvality, jakými jsou shovívavost, trpělivost, diplomacie, velkorysost a mnohé jiné, které dítě dále uplatní i mimo rodinu. Sourozenci si navzájem pomáhají zprostředkovat kontakty s okolním světem. Platí to zvláště v období středního školního věku a adolescenci. Skrze své vlastní, nově vytvořené kamarádské vztahy a jejich rodiny, se jim daří nabývat nové zkušenosti s poznáváním lidí a tak se začít vymaňovat z uzavřenosti rodinného kruhu. (Helus. 2007)

Sourozenecké vztahy nezahrnují pouze spolupráci a soupeřivost, ale jsou spojené s tendencí najít si své místo v rodině. Pro děti je velmi důležité přijetí v rodině, nalezení svého místa, jelikož to předurčuje kvalitu sourozeneckého vztahu. Pokud se tak neděje, dítě uvěří, že si své místo musí vybojovat, vztah je více konfliktní, děti se chovají soupeřivě a snaží se o prosazení své osoby. (Dreikurová – Fergusonová, 1993)

3.2 Sourozenecké konstelace

Sourozenecká konstelace udává pořadí narození dětí v rodině, má velký vliv na to, jací jsme lidé, koho si vezmeme, předurčuje volbu našeho povolání a také jací z nás budou rodiče. Tato problematika je známá již od počátku 20. století, ale teprve v posledních pětadvaceti letech byla podrobena hodnotnému výzkumu. Téma sourozeneckých konstelací se dá probírat do větších podrobností, ale úplně postačí rozdělení do třech základních typů

- Prvorození (včetně jedináčků),
- Druhorození (případně prostřední děti),
- Benjamínci (nejmladší děti, narozené jako poslední).

Zhodnocení významu sourozeneckých konstelací podle Lemana (1997):

1. Pořadí narození dítěte je statické a důležité, ale nezaručuje trvalý vliv na osobnost.
2. Jednání rodičů vůči dětem je stejně důležité jako prostředí a potažmo pořadí jejich narození.
3. Pochopení silných a slabých stránek u jednotlivých pořadí narození, napomáhá rodičům usnadnit dětem jejich mnohdy složité sourozenecké pozice.
4. Nedá se jasně vymezit výhodnost či nevýhodnost pořadí narození, záleží jen na jedincích samotných, jak se s danou pozicí vypořádají.
5. Sourozenecké konstelace jsou bez tělesných, mentálních a emočních faktorů slabými ukazateli pro udání celkového obrazu osobnosti.

Sourozenecké konstelace nevysvětlují pořadím narození veškeré lidské jednání, ale poukazují na rozdílné potřeby dětí v rodině a tudíž možnost aplikace správných výchovných metod, které zohledňují dané postavení dítěte mezi ostatními sourozenci. (Leman, 1997)

Význam pořadí, ve kterém se dítě narodí, poukazuje na jedinečnost pozice každého z dětí, která má svou vlastní perspektivu. Pořadí narození nepřisuzuje dítěti dané charakterové vlastnosti s určitostí. Je tedy pravděpodobné, ale ne jisté, že se u prvorozených projeví určitá dominantnost a u mladšího dítěte spíše okouzující charakter. Každá rodina má své vzájemně specifické vztahy mezi členy a proto pořadí

narození můžeme vnímat jako dynamicky významné, ovšem bez rodinné interakce nemůže předurčovat daný typ osobnosti. (Dreikurová – Fergusonová, 1993)

Rozdíly mezi dětmi z hlediska pořadí jejich narození je možné vysvětlit odlišnou výchovou či odlišnými, na ně kladenými požadavky. A také samozřejmě nevyjímaje odlišnou kontrolu jejich plnění. U prvorozených jsou rodiče téměř vždy náročnější a důslednější, což se projevuje na jejich mnohdy přehnané houževnatosti. *„Postoje rodičů k dětem a rodinná výchova se mohou značně měnit v průběhu času. Změní se ekonomická a bytová situace rodiny, zdravotní stav rodičů, vztah mezi rodiči, rodiče zpočátku ještě nezralí dosáhnou potřebné sociální, osobnostní zralosti, nebo naopak se u nich dostaví zhoršení psychického stavu; to vše působí změnu v postoji rodičů k dítěti a v rodinné výchově, popřípadě dochází k tomu, že další dítě je již vychovááno jiným způsobem než dítě předchozí. Odlišný postoj rodičů a odlišná výchova dvou či více dětí v rodině patří k činitelům, kteří působí, že v téže rodině se mohou zformovat sourozenci s odlišnými rysy osobnosti“* (Čáp, 1993, s. 281-282).

3.2.1 Jedináček v rodině

Pokud se do rodiny narodí jedno dítě, je veškerá pozornost a péče soustředěna pouze na něj. Může se to projevovat zvýšenou kritičností jedináčka k sobě i druhým, což je doprovázeno pocitem osamělosti, zejména když vyrůstali v prostředí bez dětských podnětů. Protože jejich kontakty v rodině byly vázány pouze na dospělé jedince, mají jedináčci již při prvním kontaktu s vrstevníky potíže s navázáním spolupráce, tyto vztahové komplikace je mohou doprovázet po celý život. Nejlépe vycházejí s lidmi o mnoho mladšími nebo staršími, než jsou oni sami. Jedináčci v průběhu dětství zažívají pocity úzkosti z přemíry a náročnosti požadavků, které jsou na ně kladeny ze strany rodičů, a to v nich může evokovat předčasné dozrání, díky kterému byli ochuzeni o část dětství. Navenek vyzařují dostatek sebevědomí, jsou spolehliví, systematictí, mnohdy příliš kritičtí, opatrní, konzervativní a většinou náleží mezi studijní typy. Je možné u nich také pozorovat jistou dávku egocentrismu a sobectví, jelikož neměli důvod naučit se dělit o svoje věci se svými sourozenci, které ve svém životě postrádali. Přesto všechno někteří z nich, díky zvýšeným nárokům rodičů, pociťují pocity méněcennosti tak silné, že s nimi musí bojovat ještě v dospělosti. (Leman, 1997)

Jedináčci se svou povahou ztotožňují nejvíce s prvorozenými dětmi. Špatně snášejí dělení o své věci či o své blízké osoby. Můžeme mezi nimi pozorovat dva výrazné typy. Prvním typem jsou děti rodičů, kteří byli dlouho bezdětní. Jejich přijetí do rodiny je provázeno láskyplnými pocity, jsou středem pozornosti, nikdy netrpí nedostatkem a jsou zahrnovány nadměrnou péčí. V tomto případě si rodiče neuvědomují nebezpečnost svého jednání, které poškozuje dítě. To potom není schopno samostatného jednání a nedokáže vynakládat patřičné úsilí při dosahování vytyčených cílů. V kontaktu s okolím může být dítě často sráženo neúspěšnými pokusy při zdolávání životních překážek, a to mu ubírá na sebevědomí. Jako druhý typ řadíme děti rodičů, kteří se snažili od malička svým potomkům určovat pravidla a řád. Protože tyto rodiče mají ve většině těchto případů zvýšené nároky, které potom jejich děti přejímají, hrozí zde nebezpečí, že z jejich potomků vyrostou perfekcionisté. (Čapek, Čapková, 2010)

Perfekcionismus má mnoho podob. Jelikož muži obecně touží po úspěchu, často u nich můžeme pozorovat snahu o dosažení nejlepšího výkonu, která je jednou z projevů perfekcionistických jedinců. Ženy naopak nechtějí být kritizovány a snaží se prosadit svou důkladností a precizností, což také řadíme mezi projevy perfekcionistického vystupování. Celkově jsou perfekcionisté velmi citliví a jejich reakce na běžné situace, z pohledu vyrovnaného jedince, jsou mnohdy neadekvátní. Takto frustrovaní jedinci jsou na základě toho svým okolím posuzováni jako pesimisté, bez schopnosti umět vnímat radostné podněty.

Perfekcionisty lze roztrždit podle postoje, který zaujímají ke svému okolí, do dvou vzájemně odlišných skupin. Jednou z nich je skupina, do níž spadají jedinci se zvýšenou kritičností k sobě a druhým, doprovázenou nízkou mírou tolerance. Ve druhé skupině se nachází osoby, které se nemohou vyrovnat s jakoukoliv nespravedlností. Snaží se řešit problémy ostatních a přebírají odpovědnost za druhé, ve snaze je zachránit.

Pokud chtějí perfekcionisté ve svém životě zažívat dostatek vnitřního uspokojení, je nutné nezaměňovat snahu o dokonalost s touhou vynikat. Perfekcionista si stanoví nedostižné cíle, které vedou k nezdarům a ke kritice, jak své, tak ze strany okolí a tím si navozují stavy deprese a pocity prohry. Neumějí se dostatečně ocenit, najít svou hodnotu, kterou měří podle toho, co dělají. Naopak lidé, kteří chtějí

vyniknout, zažívají pocity radosti při postupném dosahování vytyčených cílů a nezdary, které při tom zažívají, spojené mnohdy s pocity zklamání, je nesráží a neodrazují od dalších postupů vpřed. Chyby vnímají jako poučnou lekci a pokud se ocitnou na druhém místě, je pro ně satisfakcí, že udělali maximum pro danou věc a ani kritika není z jejich úhlu pohledu vnímána negativně a nepoškozuje jejich sebeúctu. (Leman, 1997)

3.2.2 Nejstarší dítě

Příchod prvního dítěte do rodiny paradoxně rodičům přináší dva protichůdné postoje. Na jedné straně jsou úzkostlivě opatrní, starostliví a důslední v péči, ale zároveň přísní a nároční, hnaní touhou po vychování dokonalého jedince. Energie vkládána do výchovy se odráží ve většině případů na rychlejším a úspěšnějším rozvoji dětské osobnosti, než tomu je u později narozených dětí. Výchova pod stálým tlakem a náporom ze strany dospělých má za následek, že se z prvorozených brzy stávají „malí dospělí“. Jsou to stávající perfekcionisté mající v oblibě řád, systematickosti a bezchybnost, projevující se na venek vážností a spíše konzervativním postojem. Mnohdy se stávají nositeli rodinných norem. Jsou prvorození, kteří jsou vybaveni potřebou pomáhat a pečovat o své okolí a naopak silně asertivní, snažící se prosazovat především sebe. Prvorození oplývající vstřícností bývají lidmi často zneužíváni, ale jen do chvíle, než je míra jejich trpělivosti překročena. V takovém případě jde pokora stranou a nastává „velký třesk“. (Leman, 1997)

Adler (1999), který se také zabýval sourozeneckými konstelacemi, vidí prvorozené zpočátku jako jedináčky, kteří jsou středem pozornosti, ale tato přemíra péče a náklonnosti ze strany rodičů je ukončena příchodem druhého dítěte do rodiny. Nová situace, ve které se ocitá, v něm vyvolává pocity nelibosti, začne si uvědomovat, že byl sesazen z trůnu. Takovýto pád, vnímaný prvorozenými jedinci jako velká tragédie, téměř vždy v dospělosti zažijí znovu, ale samozřejmě v jiné podobě, což ukazují studie konkrétních případů.

Prvorození se museli vyrovnat se ztrátou pozice vytvořením určitých vlastností. Naučili se dělit o své věci a kompenzovat ztráty. Dokážou zvládat frustrace a větší zatížení. Svou ztracenou jistotu si nahrazují podáváním maximálních výkonů. V sociálních schopnostech se dobře orientují v roli pomocníků a jsou vycvičeni v přebírání zodpovědnosti. „*Prvorozený v podstatě ztratil své pravé bezpečí, zato však*

získal s pomocí kompenzačních snah vědomí o své velikosti. Pozice prvního se stává náhradní jistotou. Pokud se však prvorozenému tato náhrada nezamlouvá, vzniká pocit omezení, který v sobě nese trýznivé bolesti ze ztráty a je doprovázen neklidem, nespokojeností se sebou, pochybováním o sobě, pocity viny, pochybnostmi o svém výkonu a pocity selhání“ (Prekopová, 2009, s. 119).

3.2.3 Druhorození

Pozice druhorozence je konfrontována s pozicí prvorozeného, který má neustále ve všem náskok a představuje pro mladšího jedince určitý vzor. Tato situace nemusí být vždy nevýhodná. Napodobováním staršího bratra či sestry, získává mnoho nových zkušeností a tak eliminuje možnost pochybení. Tím však vzniká riziko snížení schopnosti tvůrčího projevu a samostatnosti. Na druhé straně je postavení druhorozeného jedince nepříjemné, zejména tehdy, je-li mu předkládáno, že je slabší a hloupější. V takové situaci se snaží bouřit nebo rezignovat a v tom horším případě své pocity frustrace potlačuje. (Helus. 2007)

Druhorozený zaujímá roli benjamínka, v případě, že se narodí jako poslední dítě v rodině, ale také zastává pozici prostředního dítěte, v případě početnější sourozenecké skupiny. Prostřední a druhorozené děti mají mnoho společného a obvykle jsou totožné, jelikož většina rodin nemá víc, než tři děti. Každé dítě při hledání svého vzoru se nevyhne srovnání se svým starším sourozencem. Styl chování u druhorozeného odvisí od chování prvorozeného. Pokud vycítí, že je mezi nimi prostor pro soupeření, že se může se svým starším sourozencem měřit, udělá to. Ovšem jsou – li výkony, které prvorozený podává, nedostižné, ubírá se druhorozený jiným směrem, za vlastním cílem. Jejich projev navenek nemusí být vždy stejný. V řadách druhorozených (prostředních) se buď objevují typy ostýchavé, netrpělivé, soupeřivé, rebelské, agresivní, a naopak se můžeme setkat i s typy společenskými, tolerantními, diplomatickými, nekonfliktními. K druhorozeným a prostředním dětem rodiče zaujímají jiný výchovný postoj z mnoha důvodů. Buďto jsou poučeni z přílišného nárokování skvělých výkonů u prvorozeného a jejich požadavky tudíž nejsou již tak vysoké, nebo nemají dostatek energie a času na výchovu svých druhých potomků. Dále je tu možnost zachování stejného stylu výchovy, uplatňovaného na obou dětech, ale při srovnávání výkonů je druhorozený vždy nedocenený, vzhledem k věkovému znevýhodnění. Jedinec pak ztrácí motivaci

dokazovat rodičům své kvality, částečně odmítá systém rodinných hodnot a za měřítko přijímá hodnoty nějaké jiné skupiny.

V takovéto skupině získává potřebnou odměnu, uznání, vyhýbá se tak pocitům bolesti a zklamání z toho, že je ve své rodině „outsider“. I když jsou si v mnohém druhorození, prostřední a benjamínci podobní, nesmí být opomíjen počet dětí v rodině, jelikož každá pozice má ještě svá další specifika. Například prostřední děti „*se narodily příliš pozdě, aby se jim dostalo zvláštních privilegií a zacházení, které po právu získali prvorození. A také se narodily příliš brzy, aby se jim dostalo toho daru, z něhož se těší mnozí benjamínci – uvolnění otěží disciplíny, které se odráží v tom, že jim všechno projde*“ (Leman, 1997, s. 87). Jedinec se vyznačuje jistou uzavřeností (z důvodu opatrnosti), větší schopností diplomacie, věrností, vyšší mírou tolerance, vyrovnaností, menší bázlivostí a úzkostlivostí, což je důsledek tvrdé sourozenecké školy.

Nejmladší děti v rodině bývají často nepřehlédnutelné díky svému extrovertnímu vystupování. Jsou to úžasní šprýmaři, působící bezstarostně a mile. Většinou si tím u lidí získají oblibu, čehož dokážou zneužívat při manipulaci s ostatními. Tyto klady nejsou však jedinou charakteristikou jejich osobnosti, která je mnohdy rozpolcená. V jednu chvíli se jeví společenští, okouzující a hned na to je jejich rozpoložení vystřídáno rozmrzelostí, netrpělivostí nebo jinými, mnohým lidem nepříjemnými stavy. Protože se narodili jako poslední a už nemají co předvést nebo čím se pochlubit, jelikož jejich sourozenci všechno dokázali, nezbyvá jim někdy nic jiného, než se předvádět, aby si tak získali pozornost rodičů, kteří jsou obvykle z výchovy již vyčerpaní a k jeho projevům pak více nevšímaví. Přesto touží získávat stejné uznání jako jejich sourozenci a všemožně se snaží udělat něco důležitého, aby byli rodiči oceněni. U těchto dětí je výchova spíše liberální, jsou zde nedostatečně nastavená pravidla a chybí důsledné kontroly, což vede k nezodpovědnosti, lhostejnosti. Nedostatečný prostor v samostatném jednání má za následek snížené sebevědomí, jelikož se dítě bojí cokoliv vykonávat samostatně, aby nedošlo k pochybení. Tato nedůslednost ve výchově zapříčiňuje, že benjamínek má zpravidla víc práv než povinností, a díky tomu může být zpomalen celkový vývoj jedince. (Leman, 1997)

4 Výchovná působení dle pořadí narození

Pokud si rodiče dokážou uvědomit odlišnosti v uplatňování výchovných prostředků a taktik, nevyjímaje poskytování rozdílných citových projevů, v souvislosti s pořadím narozených dětí, je v takovém případě možnost umírnit dopady případných negativních výchovných vlivů, které mohou vychovávaného jedince poškozovat a deformovat jeho osobnost. Ovšem problematika sourozeneckých konstelací není mezi dospělou populací natolik známá nebo snad uznávaná, že by se v praxi dostatečně zohledňovala. Ale již pouhé uvědomění si odlišností odrážejících se v přípravách na svého prvorozeného, druhorozeného či benjamínka nám přináší dostatečný důkaz v rozdílnosti našich přístupů u jednotlivých dětí, což samozřejmě není na škodu, pokud nejsou hnány do extrému a respektují všechny potřeby dětí v jednotlivých vývojových obdobích v dostatečné míře. Chceme-li se vyhnout případnému výchovnému selhání, je rozumné se nejdříve zorientovat v teoretické rovině a následně získané znalosti pak uvést do praxe.

4.1 Výchovná doporučení u jedináčků

Abychom předešli výše uvedeným negativním vlivům, navazujících na nesprávné výchovné působení jedináčků, měli bychom jedinci umožnit dostatečný kontakt s vrstevníky a podporovat schopnost umět se podělit. U malých dětí se doporučuje využívat míst, jako jsou pískoviště, hřiště, mateřská centra, kde se naskýtá příležitost pro navazování společenských kontaktů a rozvoj komunikace. Dítě je tak nuceno spolupracovat a řešit problémy spojené se vzájemnou interakcí v kolektivu a přizpůsobovat se mu. Také je důležité mít na paměti vývojovou vyzrálост dítěte a přizpůsobovat námi kladené požadavky jeho věku a nepřetěžovat ho. (Čapek, Čapková, 2010)

Každé dítě od samého počátku vyvíjí touhu po styku s lidmi. Tato touha je oprávněná, protože přináší dítěti přínosné odrazy z okolního světa, které formují jeho osobnost a umožňují jedinci vytváření představ o sobě samém, své vlastní hodnotě. Nesmíme opomíjet důležitost kontaktů věkově rozdílného kolektivu, který jedináčkovi vynahrazuje společnost sourozence a navozuje dostatek podnětů k vzájemné pomoci, získávání zkušeností, přenosu zájmů. I když jsou rodiče s danou skutečností obeznámeni, mohou nechtěně situaci zhoršovat tím, že dítě předčasně nutí do styku se

společností, na kterou, vzhledem k úrovni dětské vyspělosti daného jedince, ještě nemusí být připraveno. Takto chybně uchopený výchovný prvek by mohl vyvolat komplikaci v dalším sociálním zařazení. (Vančurová – Fragnerová, 1966)

4.2 Výchovná doporučení u prvorozených

Je důležité od narození dítěte vytvářet stejně silné citové pouto k oběma rodičům. Tato skutečnost usnadní období příchodu druhého dítěte do rodiny, kdy matka nemá dostatek času věnovat se staršímu potomkovi. Žárlivost a pochybnosti rozptýlíme zapojováním dítěte do péče o miminko. Takovým prvním doporučením, které se váže na příchod druhého dítěte, je dostatek projevu náklonnosti, který prvorozený postrádá u matky, když se stará o mladšího sourozence. V tomto okamžiku je klíčovou postavou otec, který kompenzuje dočasný nedostatek pozornosti ze strany matky.

Dalším podstatným okamžikem, který nesmíme opomíjet, je neustálé dávání najevo, jak fyzických, tak verbálních citových projevů. Dítě by se mělo cítit milováno, nejen jako poslušné a rozumnější, ale i tehdy, když ho přepadají různé stavy afektů. V případě, že se u dítěte začnou projevovat známky regrese, tj. začne si cucat palec, pomočovat se, chce být krmeno, ztrácí schopnost sebeobsluhy, je nutné tento stav respektovat a nenutit jedince k samostatnosti. Dítě se mnohdy stylizuje do pozice druhorozeného, z obav o snížení matčina zájmu a projevů lásky, které vydedukuje pozorováním zvýšené péče u svého mladšího sourozence. Pokud budeme uspokojovat všechny signalizované potřeby, tento stav rychleji odezní.

I když se nedostaví stavy regrese a dítě nevyžaduje zvýšenou pozornost, je pro upevnování vazby s prvorozeným dítětem přínosné, vytváření podmínek pro společně strávené chvíle. Je vhodné neustále utvrzovat v dítěti jeho kvality, aby si uvědomilo pocit vlastní hodnoty, a to i za těch okolností, když nepodává skvělé výkony. Vhodnost posouzení, zda naše nároky na dítě nejsou příliš vysoké a zda jej tím nevystavujeme přílišnému stresu, je mnohdy na místě. Výchovné působení nemůže být uplatňováno u obou dětí stejně, jinak by jedinci postrádali svou individualitu, která vyplívá z jejich jednotlivých pozic. (Prekopová, 2009)

4.3 Výchovná doporučení u druhorozených, prostředních a nejmladších

Druhorozené děti – by neměly být neustále porovnávány se starším sourozencem, jelikož to navozuje pocity žárlivosti, méněcennosti a nedůvěry v lásku rodičů. Je vhodné podporovat jejich zájmy a činnosti individuálně. Ideální je stanovení určitých pravidel chování, děti pak nepocítují nespravedlnost, pokud rodič zasáhne při jejich porušení do sourozeneckého sporu, ale je vhodné ponechat dětem možnost samostatného řešení. Učit děti kooperaci a povzbuzovat jejich vzájemné pozitivní chování, je cesta k zeslabení negativního soupeření.

Prostřední děti – rodiče by měli soustředit pozornost na jeho přání, názory a trávit s ním dostatek času, aby cítilo sounáležitost s rodinou a pochopilo svoji jedinečnost. Účast na aktivitách a pracovních činnostech, také přináší dítěti určité uspokojení spojené s pocity potřebnosti, důležitosti v rámci rodinného celku. Pokud se dítě snaží vyhnout konfliktním situacím a často se přizpůsobuje, je důležité, aby pocítilo pochopení a podporu rodičů v jeho názorech, vyjádřením jejich náklonnosti. Snaha poznat jeho kamarády a naplánovat společný výlet je dítětem mnohdy také kladně oceněna.

Nejmladší děti – povzbuzováním a podporou zapojíme dítě do rodinných a jiných činností nenásilnou formou a dítě tak vedeme k samostatnosti a zodpovědnosti. Nejmladší dítě by mělo mít možnost pocítit důležitost jeho přínosu pro rodinu. Dítě se musí naučit nést následky za své chování a řešit případné problémy samostatně. Častou chybou je podléhání jeho roztomilosti a případně tak plnění mnohých úkolů za něj. Důsledná kontrola dodržování pravidel, které platí i pro ostatní sourozence, je klíčovým výchovným opatřením. (Čapek, Čapková, 2010)

5 Sourozenecký boj, žárlivost a rivalita

Důvody vzniku sourozeneckých sporů se často různí, ale pochopením příčin se podaří rychleji najít vhodná řešení pro obě strany. Mnohdy pouhé špatné vnitřní rozpoložení jednoho z dětí vyvolá hádku, ale převážná většina sporů souvisí s nespokojenými potřebami přijetí nebo obdivu, jež se jim od rodičů dostatečně nedostává. Mezi starším a mladším sourozencem je častý boj o moc, o vyšší postavení, nadvládu nad tím druhým, ale také o prostor, hračky a jiné předměty.

Každá konfliktní situace je stejně jedinečná jako reakce zúčastněných, které souvisejí s jejich charakterovými vlastnostmi a výše nespokojeností vycházející z nenaplnění mnoha individuálních potřeb. Pokud je dítě málo průbojné, zaujímá převážně pasivní, zpátečnický postoj, ze strachu z porážky a strachu vyjádřit své pocity a přání, aby nikoho neurazilo, je pro něj takovéto jednání spíše na škodu. Nejen potlačování emocí, ale také pohrdavá reakce sourozenců, v lepším případě soucitná, mu přináší zvýšenou dávku stresu a poškozuje sebevědomí.

Opačným příkladem popisované předešlé reakce, která se může v sourozeneckém konfliktu projevit, je agresivní chování, spočívající v ponižování, případně napadení toho druhého. Dotyčný útočník tak jedná ze strachu z porážky, arogantně prosazuje své myšlenky a názory aniž by respektoval ostatní. Odezva sourozenců je většinou stejně agresivní jako jeho postoj nebo může být spíše vyhýbavá. Opět toto jednání poškozuje dotyčnou osobu, která ztrácí u svých sourozenců respekt a vzbuzuje pocity nepřátelství.

Nejlstivější způsob reakce na střetnutí je pasivně agresivní projev sourozence. Takoví jedinci, své potlačované negativní pocity, nedokážou zpracovávat patřičným způsobem, a místo toho, aby nalézali řešení vedoucí k uspokojení svých potřeb, vymýšlejí záludné taktiky jak zvítězit nad druhými.

Nalézání konstruktivních řešení, otevřená komunikace, vzájemný respekt a pochopení potřeb ostatních jsou nejdůležitější aspekty umožňující pozitivní vyjednávání a zdravé vyjádření sourozeneckého postoje. Takové chování označujeme za asertivní. (Čapek, Čapková, 2010)

Konflikty mezi sourozenci ovšem nenesou jenom šňůru negativních dopadů na děti. Je mnoho podnětných situací, vycházejících ze sourozeneckých potyček, kterých se dá využít i v jiné společenské interakci, převážně mezi vrstevníky. Například boj o moc pomáhá posilovat a tvarovat osobnost jedince. Při fyzických potyčkách se zlepšuje koordinace pohybů, zvyšuje postřeh a hbitost. Slovní spory napomáhají k pochopení rozdílů mezi chytrostí a hrubostí. Závist nad úspěšnými výkony sourozence je vhodnou motivací pro zaostávajícího, převážně mladšího dítěte, který se tak učí vytrvalosti a houževnatosti. Téměř každodenní kontakt přináší sourozencům nějaké nové podněty k zamyšlení nad výhodou vnášení spíše pozitivních postojů do sourozeneckého života. Uplatňování kompromisů, asertivního chování a přiměřené sebeobrany jsou výsledkem mnoha zkušeností, získaných v sourozeneckých sporech. (Faber, Mazlish, 2009)

S věkem se mění forma a taktika boje, postupně ubývá různých forem tělesného násilí a narůstá použití řeči, což souvisí s celkovým vývojem dětí, jelikož lépe ovládají prostředky vyjadřování. Čím jsou děti starší, tím vytrvalejší a důslednější jsou jejich spory. Pokud jsou děti nedostatečně zaměstnány a začnou se nudit, zkusí vymýšlet taktiky, jak dalece mohou zajít při svých útocích a jaká bude následně odezva z jejich okolí. Cílem tak bystrého dítěte může být prověrka vlastní moci a ověření pozice v rodině. K dalšímu konfliktu někdy přispívá i ta skutečnost, že nařízení udělené rodiči se mnohdy neztotožňují s příkladem, který sami dávají. Příklad často zmůže víc, než zákazy, kázání a výtky. (Vančurová – Fragnerová, 1966)

„Žárlivost je přirozený pocit, který se potřebuje nějakým způsobem projevit. Žárlit tedy není nepatřičné ani zlé“ (Daloz, 2002, s. 11). Žárlivost můžeme vnímat jako neopětovanou lásku. Skutečnými motivy žárlivosti jsou přízeň, láska, pozornost, něha, která se dítěti nedostává, což rodičovské pozornosti mnohdy uniká. Porozumět žárlivosti a překonat ji, můžeme všichni. Pokud se dítě v dětství nevyrovná se svými pocity žárlivosti, můžou ho obtěžovat po celý život, mnohdy v podobě odmítání druhých. Toto nevědomé poškození osobnosti zapříčiňuje nepřátelské chování vůči lidem a uvrhuje jej do izolace. Každé dítě potřebuje jinou časovou dotaci na zpracování pocitu žárlivosti, ale je na rodičích, zda mu umožní dát dostatečný prostor a možnost vyjádření všech svých emocí. K tomu, abychom dostatečně chápali, co dítě prožívá, musíme mít tuto zkušenost již zažitou a vyřešenou. Za těchto okolností, jsme schopni svému dítěti pomoci.

První osoba, na kterou dítě žárlí, je mnohdy mylně vztahována na sourozence, ale touto osobou je jeho otec. Právě ve spojitosti s ním, dítě zjistí, že se musí dělit o matčinu náklonnost. Žárlivost přijmeme snáze, pokud ji budeme vnímat jako lidský pocit, který se na počátku života vynoří při setkání s druhou osobou a odezní ve chvíli, kdy se vyrovnáme se skutečností, že nejde o to, chtít zaujímat místo svého sourozence, ale žít svým vlastním životem. (Daloz, 2002)

5.1 Žárlivost a prvorození

Každý prvorozený jedinec je nucený čelit pocitům strachu, že ho rodiče přestanou mít rádi, když se na scéně objeví druhé dítě. Je naprosto přirozené, když vyvstanou stavy žárlivosti, ale pokud nemohou být projeveny ve strachu z nepochopení, může to být pro dítě velice škodlivé. Velkým omylem rodičů, je chybné vnímání láskyplných projevů prvorozeného ke svému novému sourozenci, kterého vnímá především, jako soka. Význam má také zvýšená opatrnost při zadávání požadavků prvorozenému, vztahujících se k mladšímu sourozenci. V rodinách se přesouvání rodičovských povinností na staršího sourozence objevuje často, jelikož rodiče potřebují prostor pro jinou činnost, a jediným schůdným a zároveň rychlým řešením, se jeví protěžování starších dětí, které ve strachu ze ztráty rodičovské přízně, jim nechtějí odmítnout pomoc. Je potřeba si s prvorozeným citlivě promluvit o příchodu jeho sourozence do rodiny ještě dřív, než se tato informace k němu dostane odjinud. Upřímné vyjádření skutečnosti, že zpočátku pro něj miminko nebude příliš zajímavé, ale do budoucna to možná bude jiné, má své opodstatnění. Východiskem je snažit se o takový výklad, aby dítě pochopilo svou jedinečnost, respektovalo život toho druhého, ale zároveň rozvíjelo své vlastní možnosti, ve kterých ho rodina bude podporovat. (Daloz, 2002)

5.2 Žárlivost a druhorození, prostřední a nejmladší děti

„Žárlivost starších sourozenců se zapíše do jejich osobnosti na celý další život, žárlivost benjamínků, je znamením jejich životaschopnosti“ (Daloz, D., 2002, s. 85). Žárlivost není výsadou pouze prvorozených dětí, i mladší děti mají tyto pocity, jelikož se cítí odstrčeny, když nemohou dělat stejné věci, jako prvorození. Jejich žárlivost se mnohdy navenek projevuje rozmazlenými scénami, kterými rodiče dokonale odzbrojují. Ale není důvod jim podléhat a dítěti ustupovat, lepší je učit ho trpělivosti a sebeovládání. Dítě narozené v tomto pořadí by mělo vědět, že jeho pozice není nadhodnocena nebo podhodnocena, že není důležité, zda je ten mladší nebo starší, ale je důležité soustředit se na svoje kvality. Je na rodičích, aby dítěti ukazovali možnosti, které vzhledem k jeho věku, způsobu života, jeho povaze, uspokojovali jeho individuální potřeby. (Daloz, 2002)

5.3 Pohlaví sourozenců

Pokud jsou tužby rodičů z narození dítěte opačného pohlaví, než mají doma, vyzvedávány, je jedinec, jemuž je tato informace předkládána, vystaven velkému tlaku. Většinou už dávno před narozením sourozence přemýšlí nad složitostí své budoucí situace, kdy se bude muset dělit o lásku rodičů a k tomu se musí zaobírat myšlenkou, proč je opačné pohlaví rodiči upřednostňováno. Tento stav nespokojenosti vyvolává u jedince pocity žárlivosti, které mohou rodiče zažehnat vysvětlením výhod, plynoucích z jeho pohlaví a pokud opravdu touží po jiném pohlaví v případě budoucího potomka, měli by si tuto skutečnost ponechat pro sebe. Rozdíly určující naše pohlaví nemohou být posuzovány jako hodnotící prvek. Dívka či chlapec by měli cítit, že jsou rodiči stejně přijímáni a mohou se tak plně se svým pohlavím identifikovat. Důležité je neopomíjet jednu věc, že zrození a osobitost každého pohlaví je nutné respektovat. (Daloz, 2002)

Nejvíce se setkáváme se soupeřením a porovnáváním u dětí stejného pohlaví. Ale nejdramatičtější bývají žárlivecké postoje chlapce vůči mladší sestře. Žárlivost a rivalita mezi sourozenci nemají jednoznačnou souvislost mezi pohlavím dětí. (Novák, 2007)

5.4 Věkový rozdíl mezi sourozenci

Mnoho rodičů, chce připravit svým dětem nejvhodnější podmínky vývoje. Dítě je většinou rodiči plánované, stejně tak jako věkový rozdíl mezi sourozenci. S ohledem na soulad mezi dětmi, je lepší, když jsou si věkově bližší, ale jelikož to není jediný činitel ovlivňující kvalitu sourozeneckého vztahu, nemůžeme toto tvrzení pokládat za jednoznačné. Je pochopitelné, že děti s menším věkovým odstupem budou mít více společného a spíše vytvoří kamarádský vztah, než ty, které jsou věkem daleko od sebe. Ovšem hojnější a hlubší kontakty ještě nepředurčují, že budou vztahy mezi sourozenci přátelské. Pokud jsou si jedinci blíže věkem, vzniká mnohem více sporů, než tam, kde jsou již díky většímu věkovému odstupu rozdílné zájmy. Pokud budeme brát jako klíčový zlom pro větší akceptování mladšího sourozence rozumový vývoj, zdá se nejpříznivější pro obě děti věkový rozdíl čtyř let. Pak by již nemuselo tak často docházet k vzájemným potyčkám, jelikož děti nemají mnoho společných činností, které by takový stav vyvolávaly. (Vančurová – Fragnerová, 1966)

Podle Dalloz (2002) však věkový rozdíl nehraje žádnou roli v případných projevech žárlivosti. Pravda je, že žárlivosti nezabrání, ani záměrně zvolený větší věkový rozdíl. Pokud se rodiče domnívají, že starší dítě už bude rozumnější a lépe svého sourozence přijme, tak jsou na omylu. Je tedy pouze na nich, aby pomohli svému prvorozenému dítěti překonat pocity žárlivosti. Neexistuje postup jak se s těmito projevy vypořádat. Rozhodně však není řešením zvolit cestu popírání skutečnosti, která může narušit psychiku dítěte natolik, že začne usilovat o své místo v rodině, ve snaze chránit se před nesnesitelnou rivalitou, bojem, regresí či popíráním své vlastní existence. Nejvhodnějším řešením pro eliminaci žárlivých projevů a zmírnění rivality je apelovat na rodiče, aby se vyhýbali srovnávání a respektovali odlišnosti a individuální potřeby svých dětí a to také promítali do odlišného přístupu k jejich osobám.

Novák (2007) uvádí jako optimální věkový rozdíl mezi sourozenci tři roky. Platí, že čím jsou děti od sebe věkově vzdálenější, tak jsou jejich projevy soupeření méně pravděpodobné. Při předcházení žárlivosti se můžeme řídit zásadou, že starší dítě by mělo být o jednu vývojovou fázi dál. Vyšší věkový rozdíl, než šest let, bývá považován za problematický, jelikož děti vyrůstají jako dvě samostatné jednotky, a ne jako skupina. Autor se ztotožňuje s výše uvedenými názory, že věkový odstup nemůže být mezníkem v určování kvality vztahu a vzbuzování žárlivosti.

5.4.1 Dvojčata

U dvojčat lze krásně pozorovat, že bytosti, které jsou si tak navzájem podobné a působí tak, jako by je nic nemohlo rozdělit, nechtějí být ztotožňovány. Dalo by se předpokládat, že v případě dvojčat, věkový rozdíl (shoda), nevytváří problémy. Tak jednoduché to však není, ať už je genetická podobnost dvojčat jakákoliv, jejich rozdílné osobnosti jsou formovány vztahy v rodině. Vyjadřováním a postojem k jednotlivým dětem, utváří rodiče jejich rozdílnost a přisuzují jim tak určité místo v rodině. V tomto případě platí, že chceme – li opomenout rozdílnost osobností, projeví se to tím důrazněji, a dokonce vyvstanou napovrch i různé psychické poruchy.

Pořadí, ve kterém se dvojčata rodí, jim nedává žádné výsady, aby se mohly vyvyšovat jeden nad druhým. Ovšem pokud rodiče na základě vlastních problémů, jež nemusí být vědomé, zasejí dvojčatům jakési mylné představy o přednostním právu, jejím zrodu, dochází k deformování osobnosti dětí, což může vzbuzovat podněty k žárlivosti a rivalitě. Jelikož je jedno dítě upřednostňováno, nabývá to druhé obavy z případné ignorace a snižování jeho hodnoty v očích rodičů. Samozřejmě, že není možné věnovat oběma dětem stejnou dávku pozornosti, citů, emocí a časové investice, ale dají – li rodiče volný průchod spontánním projevům a vyzvednou spíše osobitý přístup, je to dobrým a dostačujícím základem pro zdravý vývoj dětí. (Daloz, 2002)

5.5 Postižené dítě

Z psychologických výzkumů vyplývá, že postižené dítě se vyvíjí podle stejných psychologických zákonitostí. Stejně jako děti zdravé, mají shodné základní duševní potřeby, zvláštní však bývá jejich životní situace, ovlivňována několika činiteli.

Nejdůležitější v postoji a náhledu dítěte na sebe a náhledu okolí na něj, je výchovné působení rodičů. Je třeba, aby rodiče přistupovali k postiženému dítěti spíše jako k dítěti nepostiženému. Zkrátka aby dělalo to, co dělají ostatní. Dále je zapotřebí, vysvětlit sourozencům závažnost situace a popsat konkrétní problém, aby děti mezi sebou mohly otevřeně komunikovat bez jakýchkoliv rozlišovacích kritérií. To znamená, že úsilí každého musí být oceňováno, potřeby každého uznávány, aniž by byly bagatelizovány výsledky u zdravých dětí, zatímco u těch postižených by byly naopak vyzdvihovány. Pokud nastane situace, že je dítě prezentováno v rámci rodiny jako „handicapované“, začnou se spouštět určité mechanismy. Postižené dítě se stane

mnohem větším problémem. Zdravý jedinec je rodiči více protěžován, jeho potřeby jsou odsunuty do pozadí a to zapříčiní vznik nenávisti a žárlivosti. (Faber, Mazlish, 2009)

6 Návrhy na řešení sourozeneckých sporů

Rodiče by do sourozeneckých sporů měli zasahovat co nejméně, jelikož podstatou je sourozence vést spíše k nalézání samostatných řešení a vzájemné sdílnosti svých pocitů. Což jim usnadní cestu k pochopení a respektování se navzájem, zvláště v situacích, kdy se bude někdo z nich cítit poškozený. Dítě by mělo umět vyjadřovat nahlas svůj názor či postoj k něčemu, co nechce tolerovat a nepotlačovat nepříjemné pocity, které to v něm vyvolává. Jestliže má někdo ze sourozenců potřebu zavést změnu, musí navrhnout takové varianty k řešení již neakceptovatelné situace, aby si z nich ten druhý mohl vybrat. Pokud je však situace natolik vyhrocená, že vyvolává u některého dítěte agresivní reakce, měl by se pokusit najít cestu k uvolnění těchto nahromaděných emocí. V takovém případě se dítěti naskýtá mnoho způsobů, které pomohou v odeznění přemíry negativních pocitů a ze kterých si samo může vybrat jemu nejpříjemnější. Ovšem za předpokladu, že byli rodiči s těmito způsoby obeznámeni. Mezi běžné a zároveň nejdostupnější konstruktivní způsoby usnadňující odreagování, můžeme zařadit uvolnění slovem, malováním, psaním, sportem a dalšími.

Žalování, jako prostředek umožňující dítěti dosáhnout svého vytyčeného cíle, téměř vždy spojeného s bojem o moc nebo upoutáním pozornosti, je vhodné zcela přehlížet a nevěnovat „žalobníkovi“ žádnou pozornost. Avšak v případě, že se jedná o upozornění na nebezpečí, je nutné reagovat pohotově, ale přitom se soustředit pouze na nebezpečné chování a ne na viníka. (Čapek, Čapková, 2010)

Pravidla zakazující jakékoliv fyzické napadení a preferující hlavně vyjednávání, by měla být zavedena v každé sourozenecké skupině. Pokud se však děti odhodlají k vzájemnému „hašteření“, měly by být rodiči upozorněni na důležitost oboustranné akceptace této zábavy. Jestliže přitom přesáhnou určité hranice zaručující jejich bezpečnost, je nutné zakročit.

V případě náhlého vzplanutí nekontrolovatelných emocí, které končí agresivním výpadem na sourozence, by se rodiče měli pokusit děti uklidnit, nestranně nastítnit situaci z pohledu všech zúčastněných a dopřát dětem dostatek prostoru k samostatnému nalezení řešení, se kterým poté rodiče obeznámí. Pochopení a vyslechnutí problémů jednotlivých sourozenců je důležité ze dvou důvodů. Dítě má pocit satisfakce z uznané reakce rodičů a také se necítí před svým sourozencem v nevýhodě. Výjimkou může být

situace, kdy je starší dítě napadeno mladším, v takovém případě má právo na adekvátní obranu.

Velice důležité z výchovného hlediska je nikdy nesrovnávat děti se sourozenci nebo s ostatními lidmi, jak v záporném, tak v kladném slova smyslu. Děti by pak mohly chápat pochvalu svého sourozence jako poškození jejich osobnosti. Také je žádoucí, podřizovat výchovné působení jedinečnosti dítěte, a to v rozložení času, v potřebě citového uspokojování, ve způsobu využití volného času. V době, kterou si rodič vyhraní pouze na jedno ze svých dětí, je vhodné nezavádět hovor na jiného sourozence.

Poukazováním na pozitivní chování a vlastnosti dítěte, zvyšujeme jeho sebejistotu, ale nesmíme přitom opomíjet, že vše, co každé dítě potřebuje, je realistické a hodnotné ocenění toho, kým je. Pokud je dítě spíše nejisté a snaží se raději neřešit vzniklé spory či komplikované situace, snažíme se ho neutvrzovat v pocitech zbabělosti a pomáháme mu nalézt jeho skrytý potenciál, který využije v případě sebeobrany. (Faber, Mazlish, 2009)

II Empirická část

7 Empirické šetření

Kvalitativní přístup uvádí zjištění ve slovní (nečíselné) podobě. Jde o popis výstižný a podrobný. Hlavním cílem je porozumět lidem a událostem v jejich životě. Kvalitativní přístup se soustředí na subjektivní svět osob. Při výběru respondentů se ubírá pozornost spíše na konkrétní případ, nebo skupinu, jelikož při kvalitním výběru osob se pak mohou údaje zevšeobecňovat, ale hlavním cílem je především hluboké proniknutí do života jedince. Používají se takové výzkumné metody, které mají ustálené kroky a ulehčí výzkumníkovi práci v terénu i při závěrečném zpracování údajů. (Gavora, 2000)

V této části se za pomoci dotazníku věnuji kvalitativnímu šetření, které proběhlo v deseti rodinách za účelem podpořit teoretická tvrzení pouze v určitých oblastech, promítnutých do níže naformulovaných předpokladů.

7.1 Cíle výzkumného šetření

Vzhledem k velikosti a záměrného výběru vzorku, není cílem při zhodnocování šetření zjistit obecnou platnost, ale potvrdit či vyvrátit stanovené předpoklady týkající se vlivu výchovy na sourozenecké vztahy a uplatňování výchovných stylů, které tyto vztahy mohou do jisté míry ovlivňovat.

Hlavním cílem je potvrdit či vyvrátit níže uvedené předpoklady:

- A) Oslovenými respondenty bude nejvíce preferován demokratický styl výchovy.
- B) Výchovné styly významně ovlivňují sourozenecké vztahy.
- C) Sourozenecké konstelace ovlivňují osobnost dítěte.

7.2 Metodika šetření

Jedná se o kvalitativní šetření realizované za pomoci dotazníku. Hlavní technikou je tedy standardizovaný dotazník zahrnující dvacet jedna položek. Otázky jsou v úvodu (od 1. do 7. položky) uzavřené a na ně navazují otázky polouzavřené, u kterých je vždy možnost vlastního vyjádření v případě neshody s nabízenými možnostmi. Polouzavřené otázky jsou sestaveny vyváženě přibližně po třech položkách

tak, aby se vztahovaly ke zkoumané problematice jednotlivých předpokládaných výstupů a usnadnily zpracování získaných údajů. Dotazník, určený pro rodiče, je přiložen v příloze práce (č. 1).

7.3 Charakteristika výzkumného souboru

Výběr respondentů byl záměrný a zahrnoval deset rodin splňujících nastavené požadavky, potřebné pro kvalitnější hodnotu očekávaných výsledků. Rodina splňující stanovená kritéria musela být úplná, nerozvedená, minimálně se dvěma dětmi s nejnižší věkovou hranicí osmi let a věkový rozdíl mezi sourozenci nesměl přesáhnout pět let, z důvodu možného porovnání výchovných přístupů a jeho dopadu na sourozenecké vazby, které se s narůstajícím věkovým rozdílem mohou významně měnit, což by mohlo zkreslit výsledky zkoumání. Dotazník byl stejný pro oba rodiče. Pouze v případě odlišných výchovných přístupů v jedné rodině byl vyplňován individuálně.

8 Zpracování a analýza výsledků dotazníkového šetření

Jelikož se jedná o kvalitativní šetření, budu se v této části věnovat detailnímu rozboru jednotlivých výzkumných vzorků (rodin).

Rodina číslo 1

Základní údaje: Jedná se o čtyřčlennou rodinu žijící ve městě v rodinném domku. Věk dětí je 17 let (dívka) a 19 let (chlapec). Matka pochází ze dvou sourozenců a otec je jedináček.

Ze zjištěných údajů vyplývá, že je při výchově využíván spíše demokratický styl, ale ze strany otce je náznak autoritativního postupu v oblasti očekávání výborných školních výsledků. Sourozenci mezi sebou spolupracují a většinu svých problémů řeší společně. V případě ohlídání svého teritoria, se rodiče v názoru na daný jev rozcházejí. Matka vnímá sourozenecký vztah jako zcela nekonfliktní. Dle jejího názoru, jsou sourozenci schopni řešit situaci bez větších emocí i v případě neohlášeného vypůjčení věcí jedním z dětí. Otec toto stanovisko zcela nezastává a vnímá jistou nevoli ze strany dětí v téhle situaci, která sice nezachází do extrému, ale neobejde se bez stížnosti na svého sourozence rodičům. Zodpovědnější přístup u prvorozeného dítěte rodiče nepozorují a ani u benjamínka shodně nezaznamenali liknavý přístup. Při zadávání domácích činností matka rozdíl nedělá a otec si toho není vědom. Oba rodiče dětem důvěřují a v rozhodování jim nechávají přiměřenou svobodu, která je ale rodiči korigována tak, aby nenastaly nepředvídatelné okolnosti poškozující děti nebo vztahy v rodině.

Shrnutí: Výchova dětí v této rodině je vyvážená, a i když otec vnáší do preferovaného demokratického přístupu nějaký autoritativní prvek, jeví se vzájemný vztah dětí jako přátelský, bez větších známek rivality. Nepotvrdil se zde vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte, podle kterého z teoretických tvrzení lze očekávat zodpovědnější přístup u prvorozeného dítěte a naopak spíše lehkovážný a liknavý přístup u benjamínka.

Rodina číslo 2

Základní údaje: Tato čtyřčlenná rodina žije v rodinném domku na vesnici. Obě děti jsou mužského pohlaví ve věku 9 a 12 let. Matka i otec pocházejí ze dvou sourozenců.

Z dotazníku, který vyplňoval otec, vyplývá, že je v této rodině využíván při výchově především autoritativní styl, i když je zde snaha o komunikaci s dítětem, je jednostranná, zaměřená na vysvětlení morálních či mravních norem. Při zaznamenání výborných studijních výsledků je sice dítě pochváleno, ale je vyjádřeno stejné očekávání, bez zájmu o podrobnosti. Školní povinnosti jsou rodiči průběžně kontrolovány. Sourozenci se od malička vnímají jako konkurence, nevěří si a neočekávají vzájemnou spolupráci. Při řešení problémových situací se obrací raději na rodiče. Pokud se jedná o nedovolené vypůjčení nějaké věci mezi sourozenci, je tato záležitost zakončena velkým konfliktem, spojeným s fyzickým napadením. Prvorozené dítě se nejeví jako více zodpovědné a naopak benjamínka rodiče nemusí vybízet ke svým povinnostem, jelikož má sám dostatečně zodpovědný přístup. Při zadávání domácích činností není žádné z dětí znevýhodňováno a je zohledňován jejich věk. Při samostatném rozhodování dětí jsou rodiče obezřetní a snaží se mít vše pod kontrolou. V době nepřítomnosti rodičů mají děti naprostý zákaz vodění návštěv domů.

Shrnutí: V této rodině se preferovaný autoritativní výchovný styl odráží na vytvořeném nepřátelském a nedůvěřivém postoji mezi sourozenci. Opět se nepotvrdil vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte.

Rodina číslo 3

Základní údaje: Další čtyřčlenná rodina žije ve městě v rodinném domě. Děti jsou ve věku 10 a 13 let, mužského pohlaví. Matka i otec pocházejí ze dvou sourozenců.

Ve výchově jsou rodiče jednotní. Z dotazníku, který vyplňovala matka, vyplývá, že převažuje demokratický styl výchovy. Pokud se dítě názorově neshoduje s rodiči, následuje domluva, ovšem není-li dítětem akceptována, rodiče jsou nuceni přikročit k metodám odpovídajícím spíše autoritativnímu stylu výchovy. Sourozenci mají v sobě navzájem jistou oporu a případný problém se snaží řešit společně. Pokud mezi nimi nastane situace týkající se nedovoleného vypůjčení nějaké věci, nejsou již schopni takovou záležitost řešit společně bez větších emocí. Poškozené dítě hledá útočiště u rodičů. Prvorozené dítě má ke svým povinnostem zodpovědnější přístup a naopak

u benjamínka rodiče zaznamenávají jako častý jev liknavost. Rodiče si nejsou vědomi kladení větších nároků na prvorozené dítě a při zadávání domácích činností je k oběma dětem přístupováno vyváženě od dovršení jejich osmi let. Dětem je dán dostatečný prostor pro samostatné rozhodování za předpokladu, že je to neohrožuje psychicky ani fyzicky. Kontrola povinností a aktivit dětí je ze strany rodičů průběžně sledována a s dětmi konzultována.

Shrnutí: Děti v této rodině jsou vychovávány v demokratickém prostředí. Sourozenci jsou sice schopni vzájemné spolupráce, ale stejně tento vztah není zcela bezkonfliktní. Vliv sourozeneckých konstelací je v tomto případě patrný, starší chlapec je rodiči vnímán jako zodpovědnější a benjamínka jsou nuceni k činnostem často vybízet.

Rodina číslo 4

Základní údaje: Jedná se o pětičlennou rodinu, žijící na vesnici v rodinném domě. V rodině žijí dvě děti mužského pohlaví, ve věku již dosažené plnoletosti (21 a 19 let) a jedno dítě ženského pohlaví, právě procházející obdobím dospívání (věk 14 let). Oba rodiče pocházejí ze dvou sourozenců.

Podle zjištěných informací vyplívajících z dotazníkového šetření, jsou v této rodině při výchově využívány dva výchovné styly. I když jsou chlapci plnoletí a jsou již téměř vymaněni z výchovného vlivu svých rodičů, je tato skutečnost v některých odpovědích zohledněna a vztahována k minulosti. Matka preferuje demokratický přístup k výchově svých dětí, založený na vzájemné komunikaci a hledání řešení v problémových situacích. Ale v oblasti vzdělávání se s otcem shodují. Pokud dítě zaznamená výborné výsledky, je od něj očekáváno, že se to příště bude opakovat, což je spíše autoritativní přístup, který naopak uplatňuje při výchově především otec. Ve vztahu k dětem, uplatňuje více zákazy a zvyšování hlasu, než vysvětlování a diskuzi. Matka vnímá vztah mezi sourozenci přátelský a nekonfliktní, ale otec už to tak jednoznačně nevidí. Z jeho pohledu si děti raději řeší své záležitosti individuálně bez vzájemné pomoci či pomoci rodičů a nedovolené vypůjčení věcí se také někdy neobejde bez stížnosti na viníka. Oba rodiče shodně nezaznamenali rozdíly v aktivitě prvorozeného nebo benjamínka při plnění svých povinností. Prvorozený se nejeví jako zodpovědnější a druhorozený má sám, bez jakéhokoliv vybízení dostatečně zodpovědný přístup. V zadávání domácích prací či jiných činnostech otec mezi dětmi nedělá žádné

ani věkové rozdíly od dovršení jejich osmi let. Matka naopak jejich věkový rozdíl zohledňuje a dohlíží na vyváženost zadaných úkolů. Otec dětem dává v samostatném rozhodování dostatečný prostor jak ve školních, tak osobních záležitostech, a to i za cenu nepříjemných následků, které vnímá jako cennou zkušenost pro dítě samotné. Ovšem důvěra k dětem není z jeho strany příliš vysoká, když si děti bez přítomnosti rodičů nesmí zvat návštěvy domů za žádných okolností. Matka, i když schvaluje samostatný postoj jak k osobním tak školním povinnostem, nezastává stejné stanovisko jako otec. Průběžně se zajímá o plnění školních povinností a koriguje samostatné rozhodování dětí v případě, že hrozí riziko fyzického či psychického ohrožení.

Shrnutí: V této rodině je aplikován ambivalentní výchovný styl, demokratický ze strany matky a převážně autoritativní ze strany otce, což se jednoznačně odráží na osobnosti dítěte a následně přispívá k nestálým vzbám mezi sourozenci. Jejich vztahy jsou z pohledu rodičů lehce proměnné. Otec zaznamenal určitou nedsílnost a spíše samostatné hledání řešení v problémových situacích a matka naopak vyzorovala více zastoupenou komunikativnost a solidárnost, projevující se za všech okolností. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte zde nebyl rodiči opět potvrzen.

Rodina číslo 5

Základní údaje: Tato čtyřčlenná rodina žije na vesnici v rodinném domě. Děti jsou ve věku 16 (dívka) a 20 (chlapec) let. Matka pochází ze tří a otec z šesti sourozenců.

Z odpovědí obou rodičů je patrné, že děti respektují požadavky rodičů a při názorové neshodě řeší situaci dohodou. V záležitostech týkajících se školních výsledků a povinností je mezi rodiči jistý rozkol. Otec po zaznamenání výborných výsledků ve škole, automaticky očekává jejich opakování, aniž by se více zajímal o podrobnosti, což je spíše autoritativní přístup. A také v průběhu roku nechává zodpovědnost za školní výsledky pouze na dětech. Matka se naopak snaží o školních záležitostech více komunikovat a průběžně zajímat. Děti mají harmonický vztah postavený na vzájemné komunikaci a podpoře. Jsou schopni řešit společně, bez větších emocí i neohlášené zapůjčení nějaké věci od sebe navzájem. Na rozdíl od matky, otec zaznamenal v chování prvorozeného zodpovědnější přístup než u jeho sourozence. Ale v případě benjamínka se shodují, že ho nemusí k činnosti vybízet a má sám dostatečně zodpovědný přístup. Při zadávání domácích či jiných činností rodiče neprotěžují více

prvorozené dítě a náročnost zadaných úkolů odpovídá věku dítěte. Ze strany rodičů je dětem dán dostatečný prostor pro samostatnost za předpokladu, že je jejich rozhodnutí nemůže ohrozit psychicky ani fyzicky.

Shrnutí: I přes některé náznaky autoritativní výchovy ze strany otce, je v této rodině preferován demokratický styl výchovy, což se také odráží na výborných sourozeneckých vztazích. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte byl zaznamenán u prvorozeného dítěte a to pouze otcem. U benjamínka se tento vliv nepotvrdil.

Rodina číslo 6

Základní údaje: Jde o čtyřčlennou rodinu žijící v rodinném domě na vesnici. Děti jsou ve věku 10 (dívka) a 12 (chlapec) let. Matka pochází z pěti a otec ze čtyř sourozenců.

Rodiče jsou ve výchově jednotní a podle dotazníkového šetření řeší názorové neshody dohodou nebo domluvou. Při porušení nastavených pravidel se nejprve obeznámí s příčinami nevhodného chování a teprve poté rozhodnou jaké výchovné opatření uplatní. Průběžně se informují o školních výsledcích a případné úspěchy ocení pochvalou a projeví zájem o danou činnost. Děti mezi sebou spolupracují, ale při větším problému, kdy se jeden z nich cítí poškozený, vzniká velký konflikt spojený s fyzickým útokem. Prvorozené dítě se rodičům nejeví zodpovědnější a u mladšího dítěte také nezaznamenali nižší dávku zodpovědnosti. Rozdělení činností dětem bývá vyvážené, ale není zohledňován jejich věkový rozdíl. Samostatnost dětí je rodiči podporována a případné následky chybných rozhodnutí si děti odnášejí jako cennou zkušenost. Pokud se dítě rozhodne přivést návštěvu za nepřítomnosti rodičů domů, postačí rodičům telefonické oznámení.

Shrnutí: Demokratický styl výchovy využívaný při formování dětí v této rodině je zjevný, ale právě proto, je netolerantní chování dětí v určité situaci zacházející až k fyzickému násilí velice překvapující. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte opět nepotvrzen.

Rodina číslo 7

Základní údaje: Tato čtyřčlenná rodina žije v rodinném domě na vesnici. Děti jsou ve věku 8 (dívka) a 10 (chlapec) let. Matka pochází ze dvou a otec ze tří sourozenců.

Výchovné postupy rodičů jsou ve shodě s demokratickým stylem výchovy. Snaha řešit vše dohodou, bez větších emocí, dostatečný zájem o sdílení školních a jiných činností, a také odpovídající pochvaly a výchovná opatření tomu odpovídají. Z odpovědí rodičů není zřejmé, jaké vztahy mezi dětmi převažují. Pokud jedno z dětí řeší složitější problém, rodiče si nejsou zcela jisti, koho si z rodiny vybere na pomoc, ale předpokládají, že někdy najdou sourozenci řešení společně. Nedovolené vypůjčení věcí mezi dětmi se neobejde bez velkého konfliktu zakončeného stížnostmi rodičům. Prvorozené dítě se rodičům nejeví zodpovědnější než jeho sourozenec. A u benjamínka zaznamenali kolísavý přístup ke svým povinnostem. V otázce případného protěžování staršího sourozence je opět odpověď nejistá. Rodiče doufají, že uplatňují rovnocenný přístup. Domácí práce jsou mezi dětmi spravedlivě rozdělovány a pro nízký věkový rozdíl, nemusí rodiče přizpůsobovat náročnost zadaných úkolů.

Shrnutí: Rodiči je sice preferován a uplatňován demokratický styl výchovy, ale není vázán na kvalitu sourozeneckého vztahu, která je v tomto případě spíše nestabilní a problémová. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte nebyl prokázán.

Rodina číslo 8

Základní údaje: Jedná se o čtyřčlennou rodinu žijící v rodinném domě ve městě. Děti jsou ve věku 8 a 10 let, ženského pohlaví. Matka i otec pocházejí ze tří sourozenců.

Výchova probíhá v demokratickém duchu. Vše se řeší bez větších emočních zásahů. Při řešení názorových neshod postačí domluva. Rodiče projevují dostatečný a průběžný zájem jak o školní, tak ostatní aktivity a při případném nedodržení určitých pravidel jednají s rozvahou a s dětmi nejdříve situaci rozeberou a zjistí příčinu, než uplatní nějaké výchovné opatření. Děti jsou od malička vedeny ke vzájemné náklonnosti, ale při vzniklých potížích, kdy by mohly požádat o pomoc svého sourozence nebo případně rodiče, snaží se za každou cenu jednat samostatně. V případě společného konfliktu, jde poškozený žalovat rodičům. Zodpovědnost u obou dětí je kolísavá, někdy přistupují ke svým činnostem zodpovědně a v opačném případě jsou

rodiče nuceni děti opakovaně vybízet. Přístup k dětem je rovnocenný a při zadávání domácích povinností je zohledňován jejich věk. Rodiče dětem důvěřují, ale snaží se jejich rozhodnutí korigovat, aby zabránili následkům, které by mohly děti poškodit.

Shrnutí: Aplikovaný demokratický styl výchovy nemá v tomto případě pozitivní vliv na sdílnost a spolupráci dětí. Sourozenecký vztah se jeví spíše chladný a odtažitý. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte opět nebyl prokázán.

Rodina číslo 9

Základní údaje: Tato čtyřčlenná rodina žije ve městě v bytě. Děti jsou ve věku 14 (dívka) a 17 (chlapec) let. Matka pochází ze tří a otec ze dvou sourozenců.

V této rodině se rodiče v některých výchovných postupech či názorech na děti neshodují. Názorové neshody řeší dohodou nebo domluvou a případné porušení nastavených pravidel se výchovně řeší až po zjištění příčin. Školní výsledky jsou pro oba rodiče důležitou prioritou a při výborném výsledku je dítěti vyjádřena pochvala, ale také očekávání stejného úspěchu. Otec uvedl, že sourozenci mezi sebou spolupracují, ale při neohlášeném vypůjčení nějaké věci vzniká velký konflikt spojený s fyzickým napadením. Matka tento názor zcela nezastává a nevnímá následky tohoto sporu tak vyhroceně. Podle ní záleží, o jakou věc se jedná a následuje maximálně slovní pře. Přístup rodičů je k dětem rovnocenný a u zadávání domácích prací je zohledňován jejich věk. U prvorozeného dítěte rodiče nezaznamenali zodpovědnější přístup, ale shodně konstatovali, že línost u benjamínka je častý jev. Rodiče podporují u dětí samostatnost v rozhodování, ale zakročí, pokud se nabízí riziko psychického či fyzického ohrožení. Matka si záležitosti spojené se školními povinnostmi průběžně kontroluje, ale otec to nechává převážně na dětech a zajímá se až o konečné výsledky. Stejně je tomu i v případě vodění návštěv domů, kdy matka chce být o všem informovaná, ale otec opět dává dětem volnost v rozhodování.

Shrnutí: I když má otec v některých situacích jiný výchovný postoj, ve kterém se prolínají prvky všech tří základních výchovných stylů, je přesto v této rodině nejvíce preferován demokratický styl výchovy, a to především ze strany matky. Částečný nesoulad mezi rodiči se odráží i v jejich nahlížení na sourozenecký vztah, který z dotazníkového šetření vyplývá spíše jako disharmonický. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost jedince, byl potvrzen jen u mladšího dítěte.

Rodina číslo 10

Základní údaje: Jedná se o čtyřčlennou rodinu žijící v rodinném domku na vesnici. Děti jsou ve věku 9 a 14 let, ženského pohlaví. Matka pochází ze dvou a otec ze čtyř sourozenců.

V této rodině jsou rodiče při výchově jednotní. Pokud rodiče nemají s dítětem jednotný názor a dítě nechce akceptovat stanovisko rodičů ani po domluvě, následují zákazy. V případě porušení nastavených pravidel, rodiče nejprve zjistí příčinu a pak aplikují odpovídající výchovná opatření. Zájem o školní povinnosti a výsledky je ze strany rodičů sdílen s dětmi průběžně. Sourozenci neumí mezi sebou komunikovat, téměř každý kontakt, který vzájemně vyhledají, vede ke střetu, jak slovnímu tak i k fyzickému. Prvorozené dítě je jednoznačně rodiči vnímáno jako zodpovědnější a naopak druhorozené musí neustále vybízet ke každé činnosti. Na prvorozené dítě jsou kladeny větší nároky a obvykle mu rodiče zadávají větší počet, často i náročnějších úkolů. V samostatném rozhodování je dětem do jisté míry dán prostor, ale nesmí to dítě poškozovat psychicky ani fyzicky. V době nepřítomnosti rodičů mají děti naprostý zákaz vodění návštěv domů.

Shrnutí: Z dotazníkového šetření vyplívá, že jsou zde rodiči střídavě uplatňovány prvky autoritativního a demokratického stylu výchovy. Autoritativní styl, byť jen částečně prosazovaný ve výchově a také protěžování prvorozeného dítěte, může podporovat vytváření nepřátelského klimatu mezi sourozenci. Což v tomto případě potvrzuje vliv výchovy na sourozenecké vztahy. Vliv sourozeneckých konstelací na osobnost dítěte byl v tomto případě potvrzen.

9 Shrnutí empirické části práce

Číselné označení rodiny	Zjištěné výsledky		
	Preferovaný styl výchovy	Výchovné styly ovlivňují sourozenecké vztahy	Vliv sourozenecké konstelace na osobnost dítěte
1	demokratický	potvrzeno	nepotvrzen
2	autoritativní	potvrzeno	nepotvrzen
3	demokratický	nepotvrzeno	potvrzen
4	ambivalentní	potvrzeno	nepotvrzen
5	demokratický	potvrzeno	potvrzen částečně
6	demokratický	nepotvrzeno	nepotvrzen
7	demokratický	nepotvrzeno	nepotvrzen
8	demokratický	nepotvrzeno	nepotvrzen
9	demokratický	nepotvrzeno	potvrzen částečně
10	autoritativní demokratický	potvrzeno	potvrzen

Tabulka pro lepší orientaci výsledků vycházejících z dotazníkového šetření

Předpoklady:

- A) Oslovenými respondenty bude nejvíce preferován demokratický styl výchovy.
- B) Výchovné styly významně ovlivňují sourozenecké vztahy.
- C) Sourozenecké konstelace ovlivňují osobnost dítěte.

Z výše uvedené tabulky jednoznačně vyplívá, že v tomto dotazníkovém šetření byl nejvíce preferován demokratický styl výchovy, který se v počtu deseti rodin vyskytl sedmkrát, jako nejvíce užívaný výchovný styl. Což potvrzuje platnost stanoveného předpokladu. Pouze v jedné rodině byl zaznamenán aplikovaný autoritativní styl výchovy a problémový ambivalentní, ve kterém se rodiče v názoru na výchovu neshodují. Střídavé využití dvou výchovných stylů autoritativního a demokratického, bez upřednostňování jednoho z nich, se také v tomto šetření jednou vyskytuje.

Vliv výchovných stylů na kvalitu sourozeneckého vztahu nebyl z dotazníkového šetření potvrzen. Podle výsledků vyplívá, že uplatňovaný styl výchovy může ovlivňovat sourozenecké vztahy. Ale pouze pět rodin z deseti zastupuje toto tvrzení. Při využití demokratického stylu výchovy, by se mohl očekávat pozitivní dopad na sourozenecké vztahy, který se projevuje vzájemnou spoluprací a podporou. Ale v tomto šetření se tento předpoklad vyskytl pouze ve dvou případech a to u rodiny číslo 1 a číslo 5. Naopak u autoritativního či ambivalentního stylu výchovy, kdy dětské potřeby jsou v konfliktu s rodičovskými požadavky, se může u dítěte objevit pocit nespokojenosti, který je mnohdy kompenzován agresivními výpady na sourozence nebo netečností a nezájmem k němu. V rodině číslo 2 (autoritativní styl výchovy), v rodině číslo 4 (ambivalentní styl výchovy) a v rodině číslo 5 (střídavé využívání autoritativního a demokratického stylu výchovy) je tento problémový přístup působící negativně na sourozenecké vztahy zaznamenán. V ostatních pěti rodinách s preferovaným demokratickým výchovným stylem se kvalita sourozeneckého vztahu vycházející z výše uvedených předpokladů neshodovala.

Pořadí narození dětí v rodině, ovlivňující do určité míry osobnost dítěte, nazývané sourozenecké konstelace, vychází v tomto výzkumu z předpokladu, že prvorozené děti mají mnohem zodpovědnější přístup než jejich sourozenci a benjamínci jsou zase naopak méně zodpovědní, neustále vybízení rodiči k plnění svých povinností. V tomto dotazníkovém šetření se tato skutečnost plně nepotvrdila v šesti rodinách a ve dvou jen částečně. V rodině číslo 5 byl pouze jedním rodičem tento jev zaznamenán u prvorozeného dítěte a v rodině číslo 9 oběma rodiči a to pouze u benjamínka. V rodinách číslo 3 a číslo 10 bylo toto teoretické tvrzení zaznamenáno.

Na závěr lze konstatovat, že ze tří předpokladů, byl překvapivě potvrzen pouze jeden a tím je většinový výskyt demokratického výchovného stylu v rodinách oslovených v rámci dotazníkového šetření.

Závěr

Pokud mám zhodnotit, zda má výchova vliv na kvalitu sourozeneckého vztahu, musím jednoznačně konstatovat, že uplatňováním určitého výchovného působení můžeme kompatibilitu dětí nejen podpořit, ale také velmi poškodit. Do jaké míry jsou vzniklé vztahové neshody nenávratné, se dá jen těžko určit, jelikož pokud se v dětství rodiče nijak nezaobírají zhoubným napětím mezi dětmi a berou to spíše jako běžnou součást dětského světa, nemohou pak ani v průběhu dospívání či v dospělosti zachytit problémy, pramenící z chybné výchovy, v daném vztahu. Pak už je jen na jednotlivcích, zda se s tím hodlají vypořádat nejen po rozumové stránce, ale hlavně po stránce citové a rodičům odpustit případné výchovné nedostatky, často pramenící z jejich dětství. Tento krok je důležitý jak pro budoucnost daného rodiče, tak jeho děti, které z jeho vztahových postojů čerpají vzory pro svůj život, stejně jako to dělaly všechny generace před nimi. Předkládat dětem pozitivní, přátelské vztahy jako vzor, je ta neúčinnější cesta k úspěšnému vytváření hodnotného vztahu našich dětí.

Žárlivost mezi dětmi není až tolik škodlivá, ani nijak výjimečná jak bylo již výše v teoretické části uvedeno. Je to naprosto běžný projev, vyplývající z nedostatku rodičovské lásky, pocitů sounáležitosti a přijetí, které se dítěti nedostává v potřebné míře. Ale pokud jej necháme bez povšimnutí, stane se pro dítě celoživotní překážkou. Je tedy na rodičích, včas zachytit důvody nespokojenosti a citového strádání u svých dětí, abychom tak zamezili vzniku chybného sebehodnocení a poškození jejich identity, což může vést nejen ke složitému průběhu začleňování do společnosti, ale hlavní a prvotní dopady se projeví na zrodu nepřátelského prostředí mezi sourozenci.

Výchova není samozřejmě jediný činitel, který se podílí na utváření hodnoty sourozeneckého vztahu. Významnou roli zde také hraje povaha dítěte, rodinná situace, věk sourozenců, pohlavní rozdíly a v neposlední řadě pořadí v narození. Pokud vezmeme v potaz všechny uvedené činitele, zjistíme, že v každé rodině je soužití sourozenců jedinečné a specifické, vycházející z fungování dané rodiny. Pokud rodina jako jednotka, nebo rodiče, neplní svoji funkci dostatečně a zanedbávají své povinnosti vůči dětem, může tato společensky nežádoucí situace děti naopak stmelit, aby společnými silami lépe zvládaly vzniklé překážky. V početnějších rodinách výchova často přechází do kompetence starších dětí a je pouze na rodičích, aby uvážili do jaké míry, kolik a jaké povinnosti jim mohou přenechat. Neznamená, že když je dítě starší

a tím pádem rozumově vyspělejší, nemá potřebu se srovnávat a ztotožňovat s postavením a výhodami mladších sourozenců. Zde vzniká opět prostor pro žárlivost a rivalitu, kterou rodiče mohou včas zachytit a poukazováním na individuální zvláštnosti a odlišnosti životních potřeb, rozptýlit dětské obavy z odsunutí do pozadí. Nejen vyzvedávání kladů, ale také společně trávený čas a hlavně dostatek láskyplných projevů, vykompenzují starším dětem vznikající obavy ze ztráty přízně rodičů či svého postavení v rodině.

V empirické části jsem chtěla kvalitativním šetřením za pomoci dotazníku, podpořit teoretická tvrzení o významu sourozeneckých konstelací podílejících se na utváření osobnosti dítěte, ale zde se spíše potvrdil fakt, že při utváření osobnosti má význam bezpočet jiných determinantů, které sehrávají stejně důležitou, ne-li důležitější roli. Tvrzení, že prvorození jsou více zodpovědní a benjamínci naopak méně nebylo v rámci šetření zjištěno. Dále se v empirické části věnuji dopadu uplatňovaných základních výchovných stylů na kvalitu sourozeneckého vztahu a zde jsem se opět nesetkala se závěrem, který by korespondoval s teoretickými výstupy. Předpoklad vycházející ze záměrného výběru respondentů, kdy se očekávalo, že nejpreferovanějším výchovným stylem v rámci šetření bude styl demokratický, byl potvrzen. Ovšem nalézt ideální výchovné metody a zavést je do praxe není a zřejmě nikdy nebude snadné, vzhledem k mnoha faktorům, které mohou ovlivňovat tento výchovný proces ať už ze strany vychovatele či vychovávaného. Proto nemohu na základě výsledků, jež neslouží jako obecně platná tvrzení, ale jen případná podpora teoretické roviny, dělat hodnotný závěr.

Za předpokladu, že se oba rodiče podílejí na výchově a jsou již dostatečně duševně zralí na výchovu svých potomků, lze očekávat, že patřičná citová náklonnost, přijetí v rodině, akceptování individuálních zvláštností dítěte a respektování jeho osobnosti, jsou dobrým základem pro harmonický průběh sourozeneckého soužití.

Jestliže rodiče mají zájem o doplnění či získání nových poznatků v oblasti sourozeneckých vztahů, může tato práce posloužit k poskytnutí výchovných rad a doporučení, které jim pomohou vytvořit přijatelné podmínky pro soulad mezi jejich dětmi.

Seznam použité literatury

ADLER, Alfred. *Porozumění životu : Úvod do individuální psychologie*. 1. vyd. Praha : Aurora, 1999. 158 s. ISBN 80-85974-76-2.

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3.

ČAPEK, J., ČAPKOVÁ, M. *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. 1. vyd. Praha : Portál, 2010. 120 s. ISBN 978-80-7367-779-4.

DALLOZ, Danielle. *Žárlivost a rivalita*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 112 s. ISBN 80-7178-596-2.

DREIKURSOVÁ – FERGUSONOVÁ, Eva. *Adlerovská teorie : Úvod do individuální psychologie*. 1. vyd. Tišnov : Sursum, 1993. 49 s. ISBN 85-799-01-4.

FABER, A., MAZLISH, E. *Sourozenci bez rivality*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2009. 176 s. ISBN 978-80-251-2312-6.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie : Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Brno : Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D. *Pedagogika*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 74 s. ISBN 80-244-1470-8.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E., aj. *Obecná pedagogika II*. 2. vyd. Olomouc : Hanex, 2003. 192 s. ISBN 80-85783-24-X.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.

LANGMEIER, Josef. *Vývojová psychologie pro dětské lékaře*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1983. 224 s. ISBN neuv.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. 1. vyd. Praha : Portál, 1997. 224 s. ISBN 80-7178-152-5.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. 1. vyd. Praha : Grada, 1997. 192 s. ISBN 80-7169-587-4.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti*. 1. vyd. Praha : Práce, 1982. 9 s. ISBN neuv.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2. vyd. Praha : Avicenum, 1989. 336 s. ISBN neuv.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2.vyd. Praha : Academia, 1997. 336 s. ISBN 80-200-0628-1.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. 1.vyd. Praha : Grada, 2007. 124 s. ISBN 978-80-247-2057-3.

PREKOPOVÁ, Jiřina. *Prvorozené dítě*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 160 s. ISBN 978-80-7367-516-5.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 176 s. ISBN 80-7178-559-8.

VANČUROVÁ - FRAGNEROVÁ, Eva. *Vztahy mezi sourozenci*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 116 s. ISBN neuv.

Seznam příloh

Příloha č.1 Dotazník pro rodiče

Prosím rodiče o vyplnění níže uvedeného dotazníku. V případě, že rodiče ve výchově svých dětí nejsou jednotní, je důležité, aby každý rodič vyplnil dotazník individuálně. U otázek s výběrem možností zaškrtněte prosím vždy jen jednu odpověď nebo doplňte v případě neshody svou vlastní. Pokud jsou Vaše děti již odrostlé, vztahujte své odpovědi k minulosti.

1. Pohlaví dotazovaného:

2. Počet dětí v rodině (v domácnosti):

3. Věk dětí v rodině:

4. Pohlaví dětí v rodině:

5. Žijete ve městě nebo na vesnici:

6. Bydlíte v rodinném domě nebo v bytě:

7. Z kolika sourozenců pochází matka:

8. Z kolika sourozenců pochází otec:

9. Pokud Vaše dítě opakovaně svéhlavě lpí na svém názoru, který se s Vaším neshoduje, jak tyto situace řešíte:

a) necháme ho, ať si dělá, co chce nebo ho uplácíme

b) snažíme se tuto situaci řešit domluvou, dohodou, případně za pomoci odborníka

c) zvyšováním hlasu, zákazy

d) vlastní vyjádření:

.....

10. Pokud dítě porušuje Vámi nastavená pravidla, jak reagujete na vzniklou situaci:

a) žádná pravidla nenastavujeme

b) nejprve zjistíme příčinu nevhodného chování dítěte a poté použijeme odpovídající výchovné opatření

c) zvyšování hlasu, zákazy, vyhrůžky

d) vlastní vyjádření:

.....

11. Pokud dítě přinese ze školy „jedničku“, jak reagujete:

a) vyjádříme své nadšení drobným dárkem

b) dítě pochválíme za výsledek a úsilí, které tomu věnovalo a podrobněji se zajímáme o jakou činnost se jednalo

c) pochválíme ho a vyjádříme očekávání, že se tento výsledek bude opakovat

d) vlastní vyjádření:

.....

12. Jak reagoval starší sourozenec na narození mladšího sourozence:

a) snažil se zapojovat v činnostech souvisejících s péčí o miminko

b) neprojevoval zájem o nového člena rodiny

c) zaujal nepřátelský postoj (bral mu hračky, peřinku, dudlík....)

d) vlastní vyjádření:

.....

13. Pokud dítě řeší problém, se kterým by mu mohl pomoci sourozenec:

- a) obrátí se na tohoto sourozence a společně problém vyřeší
- b) nevěří nebo neočekává, že by byl sourozenec ochoten nebo schopen mu pomoci a proto se obrátí na rodiče
- c) snaží se za každou cenu vyřešit problém samostatně

d) vlastní vyjádření:

.....

14. Pokud si bez dovození jedno z dětí vypůjčí nějakou věc od svého sourozence, následuje:

- a) velký konflikt, spojený s rvačkou
- b) „poškozené“ dítě jde žalovat rodičům
- c) děti si celou záležitost v klidu vyřeší bez větších emocí sami

d) vlastní vyjádření:

.....

15. Zdá se Vám prvorozené dítě zodpovědnější než jeho sourozenci:

- a) Ano, zdá.
- b) Ne, nezdá.

c) vlastní vyjádření:

.....

16. Musíte často doma vybízet Vašeho benjamínka, aby si splnil své školní povinnosti:

a) ano, je to častý jev

b) ne, má sám dostatečně zodpovědný přístup

c) vlastní vyjádření:

.....

17. Kladete na prvorozené dítě větší nároky než na benjamínka:

a) ano a doufáme, že nezklame naše očekávání

b) ne, k oběma dětem máme rovnocenný přístup

c) nejsme si toho vědomi

d) vlastní vyjádření:

.....

18. Rozdělujete množství a náročnost domácích prací mezi sourozence podle jejich věku:

a) při zadávání domácích prací neřešíme věkové rozdíly mezi sourozenci od dovršení osmi let věku dítěte

b) samozřejmě zohledňujeme jejich věk, ale dáváme si pozor na vyváženost zadaných úkolů

c) staršímu dítěti obvykle zadáváme větší počet, často i náročnějších úkolů

d) vlastní vyjádření:

.....

19. Necháváte dětem dostatečný prostor pro samostatné rozhodování:

a) ano, i za cenu, že jeho rozhodnutí bude chybné a ponese následky, ale bereme to jako cennou zkušenost pro ně samotné

b) není vhodné, aby se dítě samo rozhodovalo, pokud ještě není plnoleté

c) pouze v případě, že následky jeho rozhodnutí nemohou dítě ohrozit fyzicky ani psychicky

d) vlastní vyjádření:

.....

20. Projevujete v průběhu školního roku pravidelný zájem o plnění školních povinností svého dítěte:

a) začneme projevovat pravidelný zájem až při zaznamenání slabších studijních výsledků

b) máme snahu průběžně sledovat a kontrolovat plnění všech školních povinností

c) rádi se necháme překvapit konečnými známkami na vysvědčení, koneckonců dítě si musí uvědomit, že se neučí pro radost rodičům, ale pro sebe

d) vlastní vyjádření:

.....

21. Vaše dítě si chce domů přivést kamaráda v době, kdy jste zrovna v práci, jak se k tomu postavíte:

a) po telefonické domluvě určíme podmínky, za kterých se tato návštěva může uskutečnit (např. délka návštěvy, v jaké místnosti se mohou zdržovat, co mohou a nemohou využívat ke své zábavě....)

b) po dobu naší nepřítomnosti má dítě naprostý zákaz vodění návštěv domů

c) necháváme dítěti volnost v rozhodování kdy a jakou návštěvu si domů přivede

d) vlastní vyjádření:

.....

Vyplněno dne:

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku. Vámi uvedené informace budou využity pouze ke studijním účelům a jsou zcela anonymní.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lenka Pěntáková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Linda Švrčinová
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Vliv výchovy na sourozenecké vztahy
Název v angličtině:	The influence of upbringing on sibling relationships
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na sourozenecké vztahy a použití výchovných opatření umožňujících udržet kvalitní sourozenecké vztahy.
Klíčová slova:	Výchova, výchovné styly, rodina, funkce rodiny, sourozenecké vztahy, sourozenecké konstelace, žárlivost, rivalita.
Anotace v angličtině:	The thesis focuses on the relationships among siblings and the utilization of educational methods enabling to keep good-quality relationships of siblings.
Klíčová slova v angličtině:	Education, educational styles, family, family function, relationships among siblings, constellations of siblings, jealousy, rivalry.
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – Dotazník pro rodiče
Rozsah práce:	58 stran
Jazyk práce:	čeština